

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Bakalářská práce

2014

Václav Voslář

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Václav Voslář

**Politika multikulturalismu a
interkulturalismu a česká perspektiva**

Bakalářská práce

Praha 2014

Autor práce: **Václav Vosláš**
Vedoucí práce: **PhDr. Jitka Gelnarová, PhD.**

Rok obhajoby: 2014

Bibliografický záznam

VOSLÁŘ, Václav. *Politika multikulturalismu a interkulturalismu a česká perspektiva*. Praha, 2014. 54 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií. Vedoucí diplomové práce PhDr. Jitka Gelnarová, PhD.

Abstrakt

Tématem bakalářské práce je politika multikulturalismu a interkulturalismu a možnosti její aplikace v českém prostředí. Cílem práce je ukázat, zda politika multikulturalismu a interkulturalismu, která bude v práci definována, může napomoci řešení problémů, které pociťují v české společnosti etnické menšiny. Prvním dílčím cílem je definování modelu politiky, který bude vytvořen na základě syntézy různých teorií a kritik multikulturalismu a interkulturalismu. Autor přitom vychází z předpokladu, že termíny multikulturalismus a interkulturalismus nejsou v českém prostředí zatížené stigmatem jako v některých jiných regionech, a je tedy možné z nich vytvořit soudržný model. Následně se práce věnuje české debatě na téma multikulturalismus a problémům, které pociťují etnické menšiny na území České republiky. Jako nejvýrazněji znevýhodněné menšinové skupiny v české společnosti jsou označeny skupiny imigrantů a romské etnikum. V závěrečné kapitole jsou rozebrány jednotlivé koncepty integrace cizinců na území České republiky a koncepty romské integrace přijaté českou vládou. V těchto dokumentech jsou identifikovány momenty, které se shodují s politikou multikulturalismu a interkulturalismu a následně je posouzeno, zda tato opatření reagují na problémy, které skupiny imigrantů a Romové v České republice pociťují.

Abstract

The topic of this bachelor's thesis is multiculturalism and interculturalism policy and the possibilities of its use in the Czech Republic. The main goal of the thesis is to show whether the multiculturalism and interculturalism policy, which is defined by this thesis, is able to solve problems of ethnic minorities in Czech society. First, a model of policy is created based on the synthesis of various theories of multiculturalism and interculturalism. To do that, basic assumption is that concepts of multiculturalism and interculturalism do not carry a stigma in Czech society as they do in other regions and

that it is possible to let them work together in a coherent model. Second, this thesis deals with the Czech debate on the topic of multiculturalism and with the troubles of ethnic minorities in Czech society, particularly immigrant minorities and Roma minority. Third, particular documents containing the concepts of immigrant and Roma integration adopted by Czech government are analyzed. In these documents, the steps towards the multiculturalism and interculturalism policy are pointed out. Afterwards, these steps are considered as measures to deal with problems of immigrant minorities and Roma minority in the Czech Republic.

Klíčová slova

Multikulturalismus, interkulturalismus, politika, integrace, menšina, většina, koncepce, Česká republika

Keywords

Multiculturalism, interculturalism, policy, integration, minority, majority, concept, Czech Republic

Rozsah práce: 101 910 znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že totožná práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 1. 1. 2014

Václav Voslář

Poděkování

Na tomto místě a touto cestou děkuji PhDr. Jitce Gelnarové, PhD. za podnětné rady, trpělivost a veškerou odbornou pomoc při vedení bakalářské práce. Dále děkuji svým blízkým za podporu během celého studia.

Téma práce

Předmětem bakalářské práce jsou pojmy multikulturalismus a interkulturalismus, jejich politické teorie a možnosti vlivu těchto teorií na integrační politiku v České republice. Multikulturalismus a interkulturalismus jsou termíny, které nutně zasahují do politik především západních států (Kanada, Velká Británie, Francie a mnohé další) už několik desítek let. Multikulturalismus je pojmem známým, široce používaným a nezřídka kritizovaným. Interkulturalismus k němu může představovat určitou alternativu a pracuje se s ním především v posledních několika letech. S pojmy se však nakládá poměrně volně. Ve veřejné diskuzi na téma integračních politik se často používání těchto výrazů neopírá o dostatečnou teoretickou základnu. Specifika multikulturalismu a interkulturalismu, ale i pluralismu či třeba kosmopolitismu bývají často zaměňována a závěry ve smyslu selhávání těchto konceptů proto lze snadno napadnout či relativizovat. Potřeba širšího politologického zkoumání v dané oblasti plyne z neutuchajících drobných konfliktů mezi rasami, etniky i kulturami po celém světě a zároveň z potřeby funkční integrace přistěhovalců a politického zohledňování menšinových skupin obyvatelstva především ve vyspělých státech „západního světa“.

Zatímco v západních zemích je konkrétní aplikace přístupů multikulturalismu a interkulturalismu minimálně předmětem diskuze, v České republice je vzhledem k společensko-politickému kontextu a dalším specifikům nutné diskuzi na daná témata stále především posilovat. Mezikulturní prostředí je zde napjaté a směřuje spíše ke stupňujícím se diskriminačním projevům a především k rasové nesnášenlivosti. Přispívat tomu může i relativní nestabilita politického prostředí, nekonceptnost vládních politik nejen v integrační oblasti nebo i ekonomická krize. V případě České republiky je navíc obtížné hovořit o integraci v nejběžnějším smyslu slova, protože nejvýznamnější romská menšina je zde historicky dlouhodobě přítomná a nejedná se tedy primárně o přistěhovalecký problém. Mezikulturní problémy plynou spíše z nárůstu vzájemných interakcí, který lze zaznamenat v důsledku masivního přesouvání příslušníků menšiny do velkých měst.

Cíle práce

Hlavním cílem práce je ověřit vhodnost uplatňování konceptů multikulturalismu a interkulturalismu v prostředí České republiky. Dílčím záměrem bude nejprve v teoretické rovině co nejlépe vymezit specifika těchto dvou pojmů a postihnout jejich hlavní rozdíly. Dalším bodem bude rozebrání hlavních mezikulturních problémů na konkrétním území. Následovat bude zmapování a analyzování reálných politických kroků, které mají těmto problémům předcházet, přičemž zohledněny budou především kroky v konkrétní oblasti vzdělávání. Na analýzu bude navazovat přehled možností politiky multikulturalismu a politiky interkulturalismu v prostředí státu. Práce by měla také ukázat, který z přístupů, tak jak budou vymezeny, je pro české prostředí vhodnější. Pro práci zásadní výzkumná otázka tedy zní: Je možné zlepšit postavení menšinových skupin obyvatel v České republice aplikací postupů multikulturní nebo interkulturní politiky?

Hypotéza práce: Postavení jednotlivých skupin obyvatel je možné zlepšit při aplikaci multikulturních i interkulturních opatření. Efektivita těchto opatření závisí na dalších okolnostech, jako je komunikovatelnost, interpretační jednoduchost a zachování liberálně-demokratických principů.

Metodologie práce

Metodou práce bude v první části důkladná kvalitativní analýza zdrojů o multikulturalismu a interkulturalismu. Zaměřovat se bude především na ty autory, kteří se věnují daným konceptům z hlediska politické teorie, vztahu k demokracii a možnosti využití v politické praxi. Výsledkem analýzy budou konkrétní vymezení multikulturalismu a vedle toho konkrétní vymezení interkulturalismu z pohledu politické teorie.

Druhá část práce bude případovou studií. Bude prováděna na základě stručného rozboru situace menšin v České republice a na základě analýzy konkrétních kroků českých vlád (od roku 1993) v oblasti integrační politiky. Tato politika bude následně v kontextu předcházejícího konkrétního vymezení multikulturalismu i interkulturalismu posouzena a navrženy budou možné kroky pro její další směřování.

Předpokládaná struktura práce

1. Přístupy k multikulturalismu a interkulturalismu v politické teorii a praxi
 - 1.1 Multikulturalismus v pojetí jednotlivých autorů a možnosti vymezení pojmu
 - 1.2 Vztah interkulturalismu k multikulturalismu a možnosti vymezení pojmu
 - 1.3 Aplikace multikulturních a interkulturních politik – konkrétní příklady z politické praxe
2. Problematika menšin na území ČR
 - 2.1 Významné menšiny, jejich specifika a postavení ve společnosti
 - 2.2 Integrační politika českých vlád po roce 1993
3. Vhodnost politických teorií multikulturalismu a interkulturalismu pro integrační politiku ČR
 - 3.1 Možnosti aplikace jednotlivých přístupů na integrační politiku v českém prostředí

Výběr z předpokládaných zdrojů

ODBORNÉ PUBLIKACE:

BARRY, Brian. *Culture & equality: an egalitarian critique of multiculturalism*. 1st ed. Cambridge, UK: Polity Press, 2001. 399 s. ISBN 0-7456-2227-5.

BARŠA, Pavel. *Politická teorie multikulturalismu*. Vyd. 2. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2003. 347 s. ISBN 80-85959-47-x.

BITTNEROVÁ, Dana; MORAVCOVÁ, Mirjam (eds.). *Etnické komunity v české společnosti*. Vyd. 1. Praha: Ermat, 2006. 411 s. ISBN 80-903086-7-8.

CUPERUS, Rene; DUFFEK, Karl A.; KANDEL, Johannes (eds.). *The challenge of diversity: European social democracy facing migration, integration, and multiculturalism*. 1st ed. Innsbruck: Studien Verlag, 2003. 332 s. ISBN 3-7065-1910-0.

GURR, Ted Robert (ed.). *Minorities at risk: a global view of ethnopolitical conflicts*. 4th ed. Washington: United States Institute of Peace Press, 1998. 427 s. ISBN 1-878379-24-0.

HIRT, Tomáš a Marek JAKOUBEK. *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit: (antropologická perspektiva)*. Vyd. 1. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005. 279 s. ISBN 80-86898-22-9.

JAKOUBEK, Marek; BUDILOVÁ, Lenka (eds.). *Cikánské skupiny a jejich sociální organizace*. Vyd. 1. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009. 359 s. ISBN 978-80-7325-178-9.

KELLY, Paul. *Multiculturalism reconsidered: 'Culture and equality' and its critics*. 1st ed. Cambridge: Polity Press, 2002. 243 s. ISBN 0-7456-2793-5.

KUŽEL, Stanislav. *Terénní výzkum integrace a segregace: týmový monitoring situace obcí s romskými sídly v SR a studentské výzkumy v ČR: sborník výsledků česko-slovenského pracovního semináře*. Vyd. 1. Plzeň: Cargo, 2000. 323 s. ISBN 8023860410.

KYMLICKA, Will. *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 1996. 290 s. ISBN 9780198290919

LADEN, Anthony Simon; OWEN, David. *Multiculturalism and political theory*. 1st ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. 419 s. ISBN 978-0-521-85450-4.

MILLER, Toby; YÚDICE, George. *Cultural policy*. 1st ed. London: Sage Publications, 2002. 246 s. ISBN 0-7619-5240-3.

NOSKOVÁ, Helena; BEDNAŘÍK, Petr. *Identita národnostních menšin a integrace cizinců střední a východní Evropy ve dvaceti letech svobody: kolektivní monografie*. Vyd. 1. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011. 187 s. ISBN 978-80-7285-138-6.

PAREKH, Bhikhu C. *Rethinking multiculturalism: cultural diversity and political theory*. 2nd ed. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006. 409 s. ISBN 1-4039-4453-9.

PETERSSON, Bo a Katharine TYLER. *Majority cultures and the everyday practices of ethnic difference: whose house is this?* 1st ed. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2008. 245 s. ISBN 978-0-230-50748-7.

TAYLOR, Charles. *Zkoumání politiky uznání: multikulturalismus*. Vyd. 2. Praha: Epoque, 2004. 191 s. ISBN 80-86328-64-3.

SARTORI, Giovanni. *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci: esej o multietnické společnosti*. Vyd. 2. Praha: Dokořán, 2011. 146 s. ISBN 978-80-7363-380-6.

SCHEU, Harald Christian (ed.). *Migrace a kulturní konflikty*. Vyd. 2. Praha: Auditorium, 2011. 322 s. ISBN 978-80-87284-07-0.

ŠIŠKOVÁ, Tatjana. *Menšiny a migranti v České republice: my a oni v multikulturní společnosti 21. století*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001. 188 s. ISBN 80-7178-648-9.

PERIODICKÉ ZDROJE:

KYMLICKA, Will. (2003) Multicultural states and intercultural citizens. *Theory and research in education*. Vol. 1, č. 2, s. 147-169

MODOOD, Tariq; MEER, Nasar. (2012) Rejoinder: Assessing the Divergences on our Readings of Interculturalism and Multiculturalism. *Journal of intercultural studies*. Vol. 33, č. 2, s. 233-244

MODOOD, Tariq; MEER, Nasar. (2011) How does interculturalism contrast with multiculturalism. *Journal of intercultural studies*. Vol. 32, č. 1, s. 1-22

ELEKTRONICKÉ A DALŠÍ ZDROJE:

<http://www.politicalinsightmagazine.com/?p=933>

<http://microconflict.wordpress.com/2011/03/16/interculturalism-between-the-twin-hazards-of-multiculturalism-and-assimilation/>

Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok (...) Praha: Úřad vlády ČR, Sekretariát Rady vlády pro národnostní menšiny

JAMES, Malcolm. *Interculturalism: Theory and policy*. London: The Baring Foundation, 2008. 20 s. ISBN 978-1-906172-01-5

POWELL, Diane; SZE, Fiona. *Interculturalism: Exploring critical issues*. Oxford: Inter-Disciplinary press, 2004. 139 s. ISBN 1-904710-07-7

V Praze dne 1. 6. 2012

Obsah

ÚVOD	2
1. MULTIKULTURALISMUS A INTERKULTURALISMUS V SOUČASNÉ POLITICKÉ TEORII	5
1.1 <i>Přístupy k politice multikulturalismu</i>	7
1.1.1 <i>Stručný nástin vývoje multikulturního myšlení</i>	7
1.1.2 <i>Univerzalistický multikulturalismus</i>	8
1.1.3 <i>Komunitaristický multikulturalismus</i>	9
1.1.4 <i>Kritické připomínky k multikulturní politice uznání</i>	10
1.1.5 <i>Opětovné promýšlení multikulturalistické teorie</i>	11
1.2 <i>Politika interkulturalismu a její vztah k multikulturalismu</i>	14
1.2.1 <i>Multikulturní stát a interkulturní občané</i>	14
1.2.2 <i>Identita jako dynamický proces, vzájemný respekt</i>	15
1.2.3 <i>Uznání minorit i majority</i>	16
1.2.4 <i>Veřejná podpora mezikulturních interakcí a osobní angažovanost občanů – cesta ke kooperaci a kreativitě</i>	17
1.2.5 <i>Kritika interkulturalistických nároků</i>	18
1.3 <i>Opatření pro politiku multikulturalismu a interkulturalismu</i>	20
1.3.1 <i>Východiska</i>	21
1.3.2 <i>Předpoklady</i>	22
1.3.3 <i>Návrhy politických kroků pro liberálně demokratickou multikulturní a interkulturní společnosti</i>	23
2. PROSTOR PRO POLITIKU MULTIKULTURALISMU A INTERKULTURALISMU V ČESKÉ REPUBLICE	25
2.1 <i>Předmět a opodstatnění české debaty o multikulturalismu</i>	25
2.2 <i>Problémy národnostních menšin a cizinců</i>	28
2.2.1 <i>Národnostní menšiny</i>	29
2.2.2 <i>Romské obyvatelstvo</i>	30
2.2.3 <i>Přistěhovalci</i>	33
2.2.4 <i>Shrnutí</i>	36
3. POLITIKA MULTIKULTURALISMU A INTERKULTURALISMU V KONCEPCÍCH INTEGRACE ČESKÝCH VLÁD	37
3.1 <i>Koncepce integrace cizinců</i>	37
3.2 <i>Koncepce integrace romského obyvatelstva</i>	41
ZÁVĚR	45
SUMMARY	48
ZDROJE	49
SEZNAM ZKRATEK	54

Úvod

S užíváním téhož termínu v různých kontextech s odlišnými konotacemi a až protikladnými významy se lze v sociálních vědách setkat běžně. Snaha zkoumat společenskou realitu, vyjádřená nedokonalými či nedostatečně zakořeněnými a nevyjasněnými jazykovými prostředky, se tím stává komplikovanější a vyvolává spory tam, kde je zapotřebí hledat řešení.

Tento velmi zjednodušeně vyjádřený problém do značné míry sdílí práce s pojmem multikulturalismus po celou historii jeho užívání. Je uváděn v různých významech jako konstatování existence rozmanitých skupin ve společnosti, jako teorie fungování této společnosti, jako politická ideologie, nebo jako politická strategie pro řešení konkrétních problémů. Ať už v deskriptivním, normativním nebo jiném pohledu je však vždy předmětem zájmu multikulturalismu takové uspořádání společnosti, v němž koexistuje více rozmanitých skupin či kultur.

Z hlediska všech výše zmíněných významů podléhá pojem kritice mnoha autorů i politiků z praxe, aby byl následně s důrazem na jiné aspekty rehabilitován autory a politiky jinými. Kvůli tomuto procesu se z multikulturalismu stal pro modely skutečného řešení konkrétních praktických politických problémů velmi těžko uchopitelný koncept.

V rámci pokusů o překonání kritiky multikulturalismu mluví někteří autoři o přístupu novém, nazývají jej interkulturalismus. Ten zřetelně navazuje na svého předchůdce, jeho zastánci však deklarují soustředěnější pohled na problematiku a podle některých autorů také přináší řešení slabých stránek teorií multikulturalismu.

Také v České republice už mají debaty o multikulturalismu určitou historii a také opodstatnění. Principy multikulturalismu jsou zde především v rámci strategií pro integraci etnických menšin ve společnosti uplatňovány,¹ ačkoliv stát výslovně nikdy takto nazvanou politiku ve smyslu zvláštního usnesení či zákona apod. nepřijal. Zároveň je mezi českými autory multikulturalismus v různých svých významech a z různých pohledů kritizován.

Bakalářská práce se pokusí alespoň naznačit, zda by současné pojetí multikulturalismu nebo právě nověji definovaného interkulturalismu nemohlo alespoň dílčím způsobem poskytnout řešení problémů etnických menšin v české společnosti. Klíčovou otázkou, kterou by práce měla zodpovědět, tedy je, zda multikulturní a

¹ Výslovně se o multikulturalismu hovoří například ve vzdělávacích programech MŠMT, principy jsou však uplatňovány i v dalších oblastech, jak mimo jiné ukáže tato práce.

interkulturní politika může napomoci řešení problémů, s nimiž se etnické menšiny na území České republiky potýkají.

Vzhledem k tomu, jak jsou si teorie multikulturalismu a interkulturalismu blízké, bude první část této práce představovat snahu o vystižení jejich společných klíčových bodů. Oba přístupy budou porovnány prostřednictvím analýzy formulací teorie multikulturalismu či interkulturalismu od jednotlivých autorů i kritiků. Na základě toho bude vytvořena syntéza základních východisek, předpokladů a návrhů opatření politiky multikulturalismu a interkulturalismu. Výsledkem by měl být určitý koncept politiky zohledňující existenci menšin a většiny ve společnosti a problémy z toho plynoucí.

Druhá část práce se zaměří na možnosti uplatnění takto vymezené politiky multikulturalismu a interkulturalismu v České republice. Nejprve se práce dotkne opodstatnění debaty o multikulturalismu v českém prostředí prostřednictvím krátkého náhledu na příspěvky předních tuzemských odborníků na toto téma a prostřednictvím souhrnu některých základních dat o národnostním a etnickém rozložení podle údajů státní správy a Českého statistického úřadu (ČSÚ). Následovat bude pokus o identifikaci hlavních problémů, s nimiž se národnostní a etnické menšiny v České republice potýkají. Využity budou opět údaje ČSÚ, Ministerstva vnitra, ale také případné zdroje pocházející z činnosti občanských sdružení i tematická odborná literatura.

Třetí kapitola se pak zaměří na analýzu jednotlivých vládami České republiky přijatých koncepčních dokumentů, které se zabývají integrací menšin. V příslušných koncepcích budou označeny ty momenty, které by se podle závěrů první kapitoly daly označit za multikulturní či interkulturní. Na základě jejich počtu a povahy pak bude vyvozeno, do jaké míry se politika českých vlád v těchto stěžejních dokumentech dá považovat za multikulturní či interkulturní a dále bude zkoumáno, zda se tyto vybrané momenty shodují v předmětu s vymezenými problémy, s nimiž se menšiny v České republice potýkají. Na základě těchto zjištění by měla být alespoň částečně zodpovězena základní otázka práce.

Bakalářská práce doznala značných změn v porovnání s původně vypracovaným projektem. Vzhledem k tomu, že v České republice lze dosud o provádění politiky multikulturalismu mluvit jen s výhradami, byla původně zvolená metoda případové studie shledána nevyhovující. Práce je ve výsledku více zaměřená na možnosti takové politiky, která však v České republice nemá tradici a naopak má velké množství kritiků. Závěrů by tedy mělo být dosaženo spíše deskriptivně-analytickou cestou. Ta může

poskytovat příležitosti ke zpochybnění výsledku práce. Text by měl nicméně i v takovém případě poskytovat dostatek podnětných zjištění či možnou inspiraci pro další výzkum na představené téma.

Během tvorby této práce bylo využito mnoha různých pramenů a související literatura je opravdu bohatá. Jako zásadní tituly lze označit hned několik prací, které posloužily buď jako zdroje, nebo jako cenná inspirace. Mezi nimi lze vybrat určitě práce Charlese Taylora, Willa Kymlicky, Bikhu Parekha a dalších autorů zabývajících se multikulturalismem, z českých autorů především Pavla Barši. Pro vznik práce nezbytné bylo analyzovat příspěvky o teorii interkulturalismu Gérarda Boucharda, Teda Cantla u Malcolma Jamese. Zásadní poznámky lze najít také v pracích kritiků Briana Barryho nebo českých antropologů Tomáše Hirta a Marka Jakoubka.

Podnětnými se ukázaly být některé související kvalifikační práce. Matěj Hon z Institutu politologických FSV UK se v té své věnoval možnostem politické participace romské menšiny. Sandra Najmanová obhájila na Katedře sociální práce FF UK inspirativní práci nazvanou Problematika integrace cizinců v ČR. Podobně podnětným textem je také práce Multikulturalismus v České republice od Terezy Gajduškové z Katedry sociologie FSS MUNI. Ve výčtu by bylo možné dále pokračovat.²

² Všechny tyto práce viz použitá literatura.

1. Multikulturalismus a interkulturalismus v současné politické teorii

Podobně jako je tomu i v případě dalších termínů, konceptů a teorií ve společenských vědách, se také za pojmy interkulturalismus a především multikulturalismus skrývá velké množství různých často i protichůdných výkladů a interpretací. S četností používání pojmů a vzhledem k šíři jejich deklarovaných významů dochází k jejich rozměňování a vyprazdňování. Jakákoliv práce s nimi tak do budoucna skýtá četná rizika nepochopení či odsouzení ze strany kritiků, kteří se s konkrétními pojmy poprvé setkali a dále setkávají v jiných kontextech a za jiné situace než jejich zastánci.

Multikulturalismus v různých kontextech odkazuje k různorodým významům. Bývá formulován jako typ společenské situace, jako integrační teorie, konkrétní politický cíl, jako celospolečenská vize a ideál, nebo jako soubor praktických či edukativních strategií. Pracuje navíc s dalšími širokými a různě chápanými pojmy, jako je etnikum, rasa, kultura, identita nebo religiozita. Termíny se překrývají významově i způsobem uplatňování, což přináší nepochopení a zmatení potenciálních účastníků diskuse.³

V případě konceptů, které poskytují základ pro řešení otázek vzájemné kulturní tolerance, jsou tato rizika obzvláště citlivá. Pracuje se s nimi ve společnostech, které ještě velmi silně pociťují ideál národně homogenních států. Po staletí navíc bylo o migrantech a menšinách uvažováno jako o deviantních, exotických, či jinak vzbuzujících zvláštní pozornost kvůli svému vyčlenění z většinové kultury.⁴ Společnosti s tímto majoritním myšlenkových podložím však zároveň již z hlediska konstatování sociální reality multikulturálními jsou a v dohledné době zřejmě i budou.

O další aktualizaci filosofie uznání, jak by se dala problematika také zjednodušeně nazvat, se v poslední době paradoxně do jisté míry zasadili kritici jejího konkrétního provádění z politické praxe. V únoru 2011 deklaroval britský premiér David Cameron, že multikulturalismus selhal. Navazoval tak na podobná prohlášení

³ Hirt, T.; Jakoubek, M. (2005). *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. 9-10.

⁴ Petersson, B.; Tyler, K. (2008). *Majority cultures and the everyday practices of ethnic difference*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, s. 2.

Angely Merkelové (pronesené navzdory tomu, že Německo nikdy multikulturalismus jako oficiální agendu nepřijalo) i dalších představitelů z Francie či Nizozemí.⁵

Důvody k těmto stanoviskům jsou různé. Multikulturalismus údajně napomáhá společenské fragmentaci, odklání pozornost od strukturálních sociálně-ekonomických problémů či posiluje morální rozkolísanost. Někteří tento politický směr dokonce přímo obvinili z terorismu.⁶

Znehodnocením dosavadního přínosu debat se však nevyřeší problém, který všeobecně uznávaný multikulturní charakter současných společností přináší. Územní celky, v nichž by lidé sdíleli jednu základní identitu a stejné kulturní preference na světě v podstatě neexistují. Multikulturalitu už není možné potlačit, pokud se politická rozhodnutí chtějí držet liberálně-demokratických principů především v ohledu na lidská práva. Proto je třeba se s ní co nejlépe vypořádat, inovovat třeba dosud neúspěšná opatření, a pokud možno vytěžit z této sociální reality co nejvíce pozitivního.⁷

Za tímto cílem by měla směřovat multikulturní politika. Vzhledem k jejímu rozmělněnému pojmání se ji mnozí pokusili aktualizovat, nahradit či překonat politikou interkulturní. Bez ohledu na jednotlivé modely je jejich společným východiskem uznání toho, že život jednotlivce je možný naplnit pouze při plné (vědomé či nevědomé) kulturní identifikaci člověka.⁸ Společnou výzvou je prokazatelně zohledňovat fakt, že svět není tvořen homogenními státy a společnosti multikulturní ve smyslu konstatování reality jsou. Zároveň je ale nutné počítat s tím, že prostředí veřejného života, v němž toto zohledňování probíhá, má v sobě zakódované národní elementy. Zasahují do distribuce moci, volby úředních a vyučovacích jazyků, do soudnictví, byrokracie, či do výběru státních svátků. V těchto oblastech je mimo jiné třeba reagovat na heterogenní charakter společností a efektivně vyvažovat silnou výhodu majorit, a to právě například za použití tak nazvaných multikulturních či interkulturních opatření.⁹

Úkolem této kapitoly je (ve stručnosti a s určitým zjednodušením) postihnout východiska multikulturního a interkulturního myšlení, vymezit podmínky, za nichž by mohlo být efektivně uplatňováno v politickém přístupu k společnosti menšin a většiny, a představit model, podle něhož by mohla být jednotlivá konkrétní opatření projektována.

⁵ Meer, N.; Modood, T. (2013). *Interculturalism, multiculturalism, or both?* EUI RSCAS Policy Papers, roč. 18, č. 18, s. 1.

⁶ Tamtéž, s. 1.

⁷ Parekh, B. (2006). *Rethinking multiculturalism*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, s. 336.

⁸ Kelly, P. J. (2002). *Multiculturalism reconsidered*. Cambridge: Polity Press, s. 8.

⁹ Kymlicka, W. (1995). *Multicultural citizenship*. Oxford: Clarendon Press, s. 193.

1.1 **Přístupy k politice multikulturalismu**

Ke snaze o určitou možnou definici politiky multikulturalismu je nutné přistoupit s ohledem na potřeby této práce a vzhledem k šíři tématu také s ohledem na její omezené možnosti. Text tak pouze velmi stručně představí jeden z možných výkladů historie multikulturního politického myšlení v moderní společnosti, poté se bude soustředit na reflexi několika klíčových pojetí ústředního pojmu z pohledu politické teorie. Následovat budou připomínky některých kritiků multikulturalismu, tuto podkapitolu pak uzavře výběr z prací autorů, kteří na tuto kritiku reagují a předkládají pozitivnější přístup k tzv. politice uznání.

1.1.1 **Stručný nástin vývoje multikulturního myšlení**

Akcentace práv skupin obyvatel, které se vymezují na základě nějaké sdílené identity, do značné míry provází celý rozvoj moderního západního politického myšlení. V 16. a 17. století byla spjata s otázkami náboženské tolerance a zároveň v menší míře s problematikou kolonizovaných území.

Dlouhé devatenácté století pak přineslo první mezinárodní mírové dohody, které se zabývaly ochranou etnických či národních skupin. Tehdy se v debatách projevoval i nadále rezonující rozpor mezi proudem obhajujícím práva národních menšin (Lord Castlereagh, Lord Acton, Leonard Hobhouse) a obhájci kulturní homogenity (John Stuart Mill, Thomas Hill Green).¹⁰ První jmenovaní zastávali myšlenku, že stabilita ve společnosti by měla být zachována mimo jiné prostřednictvím vyhovění požadavkům menšin. Druhý přístup propagoval podpoření stability skrze homogenizaci společnosti.

Další rozvoj těchto debat podpořily velké změny v praxi mezinárodní politiky. Například v otázce ustavení států po rozpadech velkých územních celků Osmanské říše či po první světové válce Rakousko-Uherska.

Ihned po druhé světové válce přišel na teoretickém poli útlum kvůli rozporuplné zkušenosti s nově vzniklými režimy států spravovaných dříve národnostními menšinami. Otázku menšinových práv opět posílila africká dekolonizace v 50. a 60. letech a také prosazující se etnorevitalizační hnutí a odmítnutí asimilacionismu ve Spojených státech.¹¹

¹⁰ Laden, A. S. (2007). *Multiculturalism and political theory*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 3.

¹¹ Hirt, T.; Jakoubek, M. (2005). *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. 14.

Stále více se začal projevovat rozpor mezi liberálním ideálem uznání rovných práv pro všechny dospělé občany státu a praktickou ignorací utlačovaných kulturních menšin jako celků v různých procesech včetně silícího požadavku po rovnosti příležitostí. Začal tak na mnoha místech (Skotsko, Wales, Baskicko, Katalánsko, Québec atd.) boj o státní uznání toho, že menšinový charakter té které komunity její příslušníky znevýhodňuje.¹²

Od tohoto místa je možné sledovat určitý vývoj v debatách o multikulturalismu až do současnosti podrobněji. Anthony Simon Laden uvádí, že otázky kulturní rozmanitosti jsou od počátku spjaty s politickými myšlenkami liberalismu. Ten je v určitém pohledu odpovědí na náboženskou různorodost, když zastává tři hlavní principy. Prvním je náboženská tolerance vedoucí k sekulárnímu státu a státní neutralitě, druhým silná ochrana lidských práv a svobod směřující k ochraně individuálních preferencí, a třetím argument rovnosti a podobnosti všech lidí s potřebou vzájemného respektu jako předpokladu spravedlnosti.¹³ Na tomto podkladě však vzniká několik rozdílných vizí multikulturalistického přístupu, které více či méně akcentují jednotlivé body a na základě toho vytvářejí rozličné koncepce.

Následující text se pokusí nastínit nejvýraznější body těchto koncepcí. Pro zjednodušení budou příspěvky rozděleny do čtyř oddílů. První stručně představí univerzalistický přístup, druhý krátce ukáže pohled komunitaristický. Následovat budou námítky kritiků multikulturalismu jako takového a ve čtvrtém oddíle budou ukázány pohledy autorů, kteří se nějakým způsobem pokouší předchozí rozdělení překonat a kritikům tak odpovědět.

1.1.2 Univerzalistický multikulturalismus

Základní rozpor dvou stěžejních přístupů, tedy univerzalistického a komunitaristického, popisuje Pavel Barša následovně:

„Má se zohledňovat etnická, náboženská, národní, rasová či sexuální identita, anebo od ní mají liberálně-demokratické instituce odhlédnout a chápat občany pouze jako nositele jediné lidské přirozenosti?“¹⁴

Univerzalistický (jindy také liberální či liberálně univerzalistický) multikulturalismus se snaží co nejvíce přiblížit druhé variantě. Vychází z deontologické

¹² Laden, A. S. (2007). *Multiculturalism and political theory*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 7.

¹³ Tamtéž, s. 8.

¹⁴ Barša, P. (2003). *Politická teorie multikulturalismu*. Brno: CDK, s. 7.

etiky a považuje liberální principy rovnosti před zákonem a rovnosti příležitostí za v základě dostačující. Současný stav rozložení ve společnostech, které lze ve smyslu konstatování sociální reality označit za multikulturní, však vyžaduje určitou formu uznání menšin jednak za účelem komplexnější ochrany osobnostních svobod, jednak aby bylo možné předejít zániku partikulárních kultur.

Za představitele tohoto přístupu je považován Will Kymlicka. Politiku obrany práv menšin považuje za logickou odpověď na proces vytváření národů na základech kulturní homogenity. V současném diskursu je tedy vždy třeba zohledňovat daný historicko-společenský kontext.¹⁵ V obhajobě multikulturalistické politiky tvrdí, že bez prostředků, jako je umožnění vedle hlavní samosprávy fungující vnitřní správy v rámci menšinových skupin, budou proklamace o rovném zacházení se všemi občany pouze zástěrkou pro etnickou a nacionální nespravedlnost. Akcentaci práv menšin vidí do budoucna jako hlavní cestu rozvoje liberální tradice. Přesto ale přisuzuje primát liberálně-demokratickým principům, k nimž nesmí být podpora rovnocenného postavení menšin v protikladu, ale naopak je musí doplňovat.¹⁶ V mezinárodním měřítku později Kymlicka navrhuje předělat rámec mezinárodních právních norem, které se zabývají menšinami. Současný systém se podle něj nedokáže vyrovnat s proměnou sociální a kulturní reality. V práci na daném tématu vidí především výzvu pro budoucnost liberalismu ve světě.¹⁷

Za univerzalistický se dá do jistého momentu pokládat i pohled Amy Gutmannové. Veřejné instituce podle ní zajišťují rovná občanská práva a také rovnost příležitostí vzhledem k přístupu k primárním statkům. Primárním statkem ovšem může být i potřeba kulturní identifikace, kterou musí stát umožnit. V uznání skupinové identity však nevidí rozpor s liberálně demokratickým a univerzalistickým principem, alespoň dokud nevstoupí do problému takové kultury, které vyznávají etnickou nebo rasovou nadřazenost vůči kulturám jiným.¹⁸

1.1.3 Komunitaristický multikulturalismus

Proti univerzalistickému proudu stojí postoj komunitaristů (podobně také kontextualistický postoj). Ten otevřeně podporuje státní uznání skupinových identit za

¹⁵ Laden, A. S. (2007). *Multiculturalism and political theory*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 12.

¹⁶ Kymlicka, W. (1995). *Multicultural citizenship*. Oxford: Clarendon Press, s. 194.

¹⁷ Kymlicka, W. (2007). *Multicultural odysseys*. Oxford: Oxford University Press, s. 315.

¹⁸ Taylor, Ch. (2004). *Zkoumání politiky uznání*. Praha: EPOCH, s. 23.

účelem lepší ochrany preferencí příslušníků minoritních kultur a odvrácení asimilace a tyranie většiny. Komunitarističtí multikulturalisté tak v protikladu k předchozímu přístupu považují za nutné opustit do jisté míry v rámci přihlédnutí k požadavkům kulturně rozličných komunit nároky liberálního univerzalizmu.

Tradičním zastáncem tohoto teleologického postoje je Charles Taylor. Vnímá liberalistickou individuální svobodu a komunitaristické kolektivní dobro jako dvě základní hodnoty, které je nutné vyvažovat.¹⁹ Lze podle něj nalézt legitimní kolektivní cíle, jejichž prosazení vyžaduje distancování od čistého liberálního univerzalizmu.²⁰ Klíčovým bodem Taylorovy argumentace je pojetí lidí jako jedinečných, tvořivých individualit, které spoluvytváří kultury. Tyto kultury se liší v závislosti na jejich minulých a současných identifikacích. Deontologická logika velí nakládat s lidmi jako s individualitami atomistickými, což neodpovídá kulturní realitě.²¹

1.1.4 Kritické připomínky k multikulturní politice uznání

Obě předchozí pojetí se potkávají ve výkladu jednoho z mnoha kritiků stavu a podoby debat o politice uznání Tomáše Hirta. Označuje liberální i komunitaristické postoje za deriváty téhož základu. Liberální multikulturalismus je podle něj dalek liberalismu, protože uznává příslušnost jedinců ke kulturám a různým minoritám, což je vnitřně rozporné. Oba přístupy jsou založeny na představě ontologické platnosti kulturních odlišností. Minoritní identita by naproti tomu měla být chápána jako otevřená nepolitická možnost pro ty, kteří tento typ identifikace dobrovolně preferují a nikoliv jako danost v politickém rozhodování.²²

Hirt částečně navazuje na rozsáhlou práci Briana Barryho *Culture & Equality*. Autor v ní pokládá kulturní identitu pouze za osobní preferenci a kulturní rozmanitost je pro něj z pohledu politické teorie irelevantní.²³ Argumentuje, že požadavky zohledňování kultury a zachování rovného přístupu jsou od základu neslučitelné a multikulturní politika je proto ve výsledku slepou uličkou. Možnost ztotožnění s právy určité skupiny popírá princip rovného zacházení s jedinci.²⁴ Podle Barryho mnoho politických opatření, které by měly řešit problémy multikulturních společností, spíše

¹⁹ Barša, P. (2003). *Politická teorie multikulturalismu*. Brno: CDK, s. 72.

²⁰ Taylor, Ch. (2004). *Zkoumání politiky uznání*. Praha: Epoque, s. 7

²¹ Tamtéž, s. 25.

²² Hirt, T.; Jakoubek, M. (2005). Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. 22, 56.

²³ Laden, A. S. (2007). *Multiculturalism and political theory*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 15.

²⁴ Kelly, P. J. (2002). *Multiculturalism reconsidered*. Cambridge: Polity Press, s. 13.

zhoršuje postavení minorit ve společnosti a stojí v cestě univerzalistickým politikám, které by jim mohly pomoci. Svou práci uzavírá konstatováním, že politiky multikulturalismu přináší minimálně tolik problémů, kolik řešení.²⁵

S ještě ostřejší kritikou multikulturalistů přišel Giovanni Sartori. Podle něj je pojem multikulturalita akceptovatelný pouze jako konstatování existence rozmanitých kultur. Pokud je pojem vyslovován jako hodnota či prioritní cíl, je neslučitelný s pluralismem jakožto Sartoriho základem liberálně-demokratických společností. Multikulturalismus jako politický projekt znamená návrat k libovůli moci, co se týče nerovného přístupu a dílčích zákonů, které vedou k roztržitému otevřené společnosti. Koncepce přináší rozpad pluralitní komunity do uzavřených nižších celků a homogenních komunit.²⁶ Zatímco multikulturalismus je označován jako politika uznání, Sartori vyzývá k hledání politiky vzájemného uznání, v níž budou integrováni nepřizpůsobiví jedinci tak, aby všichni občané přispívali k tvorbě prostředí, v němž budou zaručena subjektivní práva.²⁷

1.1.5 Opětovné promyšlení multikulturalistické teorie

Další vybraní autoři se už od kritických připomínek obracejí k revizi základního směřování multikulturalismu, a částečně překonávají jak kritické připomínky, tak rozdělení na univerzalistický a komunitaristický proud.

Proti Sartoriho kritice stojí pojetí Pavla Barši, který deklaruje, že cílem multikulturalismu není separace vyloučených skupin, ale integrace jejich příslušníků do společnosti rovnosti, svobody a solidarity.²⁸ Prvotní ideál rovného přístupu ke každému občanu vede k požadavku ohledu na vyloučené skupiny ovšem jedině za tímto primárním cílem. Barša dokonce používá dvojí označení pro multikulturní politiky. Multikulturalismus separace je tím, co Sartori oprávněně kritizuje. Je však možný i multikulturalismus integrace, který by mohl odpovídat Sartorim jen obecně navrhovanému interkulturalismu.

Charles Mills se ohrazuje vůči multikulturalismu pro jeho příliš antirasistickou povahu. Varuje před chybným slučováním rasových problémů s problémy kulturními a etnickými. Multikulturalismus by podle něj měl opustit ambici antirasismu a teoreticky

²⁵ Barry, B. (2001). *Culture & equality*. Cambridge: Polity Press, s. 328.

²⁶ Sartori, G. (2011). *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovanci*. Praha: Dokořán, s. 83.

²⁷ Tamtéž, s. 23.

²⁸ Barša, P. (1999). *Politická teorie multikulturalismu*. Brno: CDK, s. 19.

postupovat vedle zvláštní linie zaměřené na rasový problém tak, aby nestál jeho řešení v cestě.²⁹

Podobně Iris Young zdůrazňuje nebezpečí neschopnosti odlišit rasismus od nerasového kulturního nepochopení a nepřijetí odlišných východisek. Problém je podle ní zakořeněný ve struktuře společnosti, kde jsou kultury rozděleny na většinové a menšinové. Politika kulturních rozdílů by se měla soustředit na interakci mezi stanovisky různě identifikovaných skupin tak, aby bylo možné jejich požadavky vzájemně přizpůsobit za účelem vyvážení spravedlnosti ve prospěch většiny i menšiny.³⁰

Za rámec politiky uznání kulturních diferencí se částečně dostává pohled prezentovaný Stevenem C. Rockefellerem v komentáři k Taylorově *Politice uznání*. Rockefeller se obává preferování partikulárních identit a propaguje univerzální identitu osob, které si zaslouhují vzájemnou úctu, občanské a politické svobody a životní šance pouze díky své stejné lidské přirozenosti.³¹

Jürgen Habermas se této myšlence věnoval komplexněji a pokusil se o překonání rozdělení komunitaristického a liberálního modelu. V jeho pohledu se individuální autonomie realizuje ve stejné míře v nezávislosti na společenství i v podílu na jeho správě. Upřednostňuje permanentní proces demokratického testování přijatelnosti pravidel společného života všemi občany jako rovnými a svobodnými. Předpokládá cestu k dalšímu rozvoji liberálních demokracií ve sjednocení občanů vzájemným respektem k právům ostatních lidí a rozlišuje mezi tímto respektem definovanou společnou politickou kulturou a široce pojatou kulturou, kterou sdílet není nutné. Ústavním demokraciím by nemělo být dáváno za úkol zaručovat přežití všech existujících kulturních identit, pouze umožnit existenci každé z nich.³²

Faktor určité podoby sdíleného prostoru je možné pozorovat v teoriích multikulturalismu od počátku, je na něj však kladen čím dál větší důraz. Také Thomas Meyer deklaruje vedle odmítnutí asimilacionismu potřebu silného demokratického konsenzu obyvatel a vzájemného uznání odlišujících se identit v rámci sdíleného ústavního rámce a sdílené politické kultury.³³

²⁹ Laden, A. S. (2007). *Multiculturalism and political theory*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 13.

³⁰ Tamtéž, s. 13.

³¹ Taylor, Ch. (2004). *Zkoumání politiky uznání*. Praha: EPOCH, s. 27.

³² Tamtéž, s. 6.

³³ Cuperus, R.; Duffek, K. A.; Kandel, J. (2003). *The challenge of diversity*. Innsbruck: Studien Verlag, s. 318.

Důkladnou analýzu kulturního pozadí fungování společností, která postupuje v rámci vývoje multikulturalistických teorií nejbližší k následně rozebíranému interkulturalismu, nabídl Bhikhu Parekh. Multikulturalismus ale nerozebírá primárně jako politický program ani jako filozofickou teorii. Nakládá s ním jako se způsobem pohlížení na lidský život, v němž jsou klíčové tři body:

1. Každý člověk je kulturně ukotvený, vyrůstá a žije v kulturně strukturovaném světě, utváří v něm svou identitu. Ta pak ovlivňuje individuální chápání světa. Člověk ukotvený v nějakém kulturním kontextu může částečně odhlédnout od jeho zákonitostí, ale vždy z něj bude do určité míry vycházet, ať už jej přijal nekriticky či vědomě.
2. Různé kulturní okruhy vnitřně sdílejí různé hodnotové a významové systémy. Vzhledem k omezenosti lidské kapacity i kapacity kulturních okruhů, které se do sebe uzavírají, mohou tyto systémy lépe pochopit lidé „zvenku“. Ti mohou lépe rozšiřovat intelektuální i morální horizonty a imaginaci v rámci okruhu tak, aby bylo zabráněno absolutizaci sama sebe. Proto je dialog mezi kulturami vzájemně výhodný, možný je ale pouze tehdy, když každá kultura přijme ostatní jako rovnocenné partnery.
3. Všechny kultury, kromě těch nejprimitivnějších, jsou vnitřně pluralitní a představují probíhající dialog mezi jejich různými tradicemi a myšlenkovými směry. Identita je v nich pluralitní a proměnlivá. Kultury se vždy utvářely pod vlivem okolních okruhů, dialog mezi kulturami může být efektivnější alternativou k dialogu vnitřnímu.³⁴

Mezikulturní dialog nicméně vyžaduje určité institucionální předpoklady, jako svobodu vyjadřování, sdílené základní etické normy, veřejný prostor, rovná práva atd. Zároveň je pro něj nutný vzájemný respekt a zájem, tolerance, vůle k vzájemnému poznávání, částečnému sebeomezování, láska k rozličnosti a otevřenost, schopnost žít s nerozřešenými rozdíly.³⁵ Multikulturalismus v takových podmínkách již není statický a nehrozí ghettoizací, je interaktivní a dynamický. Společnost nemůže být stabilní, aniž by v ní byl rozvíjen smysl pro sounáležitost založený nikoliv na etnicitě či jiné kulturní charakteristice, ale na sdílené oddanosti politické komunitě. Názorové spory a odmítání některých postojů a přístupů k životu jsou možné, společná oddanost a sdílený zájem tím však musí zůstat nezasaženy.

³⁴ Parekh, B. (2006). *Rethinking multiculturalism*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, s. 337.

³⁵ Parekh, B. (2006). *Rethinking multiculturalism*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, s. 340.

Toto pojetí jde vědomě za hranice liberalismu, ovšem bez potřeby jeho částečného omezování či bez nutnosti vytváření výjimek. Žádá sice úpravu současného těsného uspořádání veřejného prostoru a institucí, protože uznání není možné bez patřičného ekonomického a politického podílu na moci. Spatřuje v tom však de facto lepší naplnění rovnostářského liberálního přístupu.

Důraz na vzájemné obohacování a interakce vedle sebe existujících tolerantních kulturních okruhů se již výrazně blíží nověji navrhovanému pojetí interkulturalismu.

1.2 Politika interkulturalismu a její vztah k multikulturalismu

Vzhledem k předchozí kapitole práce, která spěje od počátků multikulturalního myšlení k nejnovějším příspěvkům na toto téma a v závěru obsahuje některé myšlenky autorů, kteří se nejvíce svými argumenty blíží myšlení interkulturalnímu, se možná následující odstavce budou zdát málo objevené a překvapivé. Myšlenka interkulturalismu nicméně nespočívá v odhalování zcela nových aspektů přístupu k současným multikulturalním společnostem, ale v jasně deklarovaném důrazu na některé možnosti politiky uznání a vzájemného uznání, menšin a většin, kultur a identit.

Přístupy například Bikhu Parekha a interkulturalistů si jsou v mnohém podobné. Ačkoliv ale interkulturalismus přejímá spoustu principů odjinud, podle jeho zastánců rozhodně není maskou pokračujícího multikulturalismu.³⁶ Devizou nově nazvaného pohledu na problematiku je kromě akcentace určitých témat naopak také oproštění od v politické teorii i praxi stigmatizovaného konceptu multikulturalismu.

Následující odstavce se budou nejdříve stručně zabývat esejí liberálního multikulturalisty Willa Kymlicky, který navrhuje nové uplatnění pojmů multikulturalní a interkulturalní a přispívá tak mimo jiné k ilustraci provázanosti mezi nimi. Následovat bude rozbor tří stěžejních inovací interkulturalistické teorie podle Malcolma Jamese, Gérarda Boucharda a Teda Cantla. Kapitulu uzavře kritika konceptu, který se podle Tariqa Modooda a Nasara Meera neoprávněně a zbytečně pojímá jako samostatná teorie překonávající politiku multikulturalismu.

1.2.1 Multikulturalní stát a interkulturalní občané

Příznačně pro zřejmou vnitřní podobnost dvou titulních pojmů bude prvním představeným příspěvkem, který uvede do problému a propojí dvě hlavní koncepce,

³⁶ Bouchard, G. (2010/2011). *What is interculturalism?* McGill Law Journal, roč. 56, č. 2, s. 438.

práce již zmiňovaného Willa Kymlicky, představitele liberálního či univerzalistického multikulturalismu.

Kymlicka ve svém eseji *Multicultural states and intercultural citizens* navrhuje model, který pracuje s multikulturálním přístupem na úrovni státu a interkulturálním na úrovni individuálních občanů. Tyto dvě dimenze musí úzce spolupracovat, aby mohly úspěšně generovat řešení rozmanitosti ve společnostech.³⁷ Multikulturální stát je vymezen vůči představě národního státu a charakterizuje jej několik znaků. Patří všem občanům rovnocenně, nesnaží se budovat nacionální politiky s asimilačními či exkluzivními praktikami, akceptuje individuální přístup k institucím a rovnost občanů v politickém životě bez potřeby zakrývat etnokulturní identitu, uznává historickou nespravedlnost vůči nedominantním skupinám a manifestuje vůli ji určitými způsoby napravit.³⁸

Interkulturální občané vedle toho musí být schopni a ochotni podílet se na vytváření a udržování formy takto fungujícího multikulturálního státu, ten se nemůže uplatnit, pokud nebude mít podporu většiny obyvatel. Takový požadavek zahrnuje boj s po desetiletí utvrzovanými předsudky. Interkulturální občan by měl ukazovat pozitivnější osobní postoj k rozmanitosti. Měl by být spíše zvědavý, než žít ve strachu z odlišných kultur, a měl by se o nich chtít učit. Dalším požadavkem je odmítnutí perspektivy nadřazenosti zděděného majoritního způsobu života.

Kymlicka do jisté míry dává těmito požadavky na uspořádání státu a myšlení občanů základ pro možnosti fungování interkulturálních modelů navržených dalšími autory v posledních letech. Tyto modely staví především na následujících argumentech.

1.2.2 Identita jako dynamický proces, vzájemný respekt

Malcolm James ve svém eseji *Interculturalism: Theory and Policy* pracuje s tezí, že multikulturalismus je jako politický směr mrtvý a je třeba pokračovat za jeho rámec. Interculturalismus taktéž uznává existenci kulturně podmíněných nerovností ve společnosti a potřebu aktivně pracovat na jejich překonání. Pokouší se o to ale s několika zřejmými odlišnostmi. James formuluje definici interkulturality jako dynamického procesu, v němž lidé z různých okruhů vzájemně působí, aby poznali a prověřili sdílenou identitu vlastní i identity ostatních. To by časem mohlo vést ke změně pojmání a fungování kultur ve světě.³⁹

³⁷ Kymlicka, W. (2003). *Multicultural states and intercultural citizens*. Theory and research in education, roč. 1, č. 2, s. 147.

³⁸ Tamtéž, s. 150.

³⁹ James, M. (2008). *Interculturalism: Theory and policy*. The Baring Foundation, s. 2.

Velký důraz je v tomto pohledu kladen na odlišení od vnímání identity jako fixní a neměnné dimenze, kterou je možné striktně kategorizovat. Identity jsou prolínivé až proměnlivé a podléhají častým změnám v důsledku toho, že se navzájem ovlivňují. Na tom základě je třeba posilovat solidaritu a vzájemný respekt mezi jednotlivými impulsy pro sebeurčení.⁴⁰ Vedle vzájemného respektu je pak cílem vytvářet sdílenou občanskou identitu, která bude nabízet prostor pro prvky podporované všemi příslušníky společnosti. Ti také musí mít možnost si vymezit, do jaké míry chtějí být označeni za příslušníky té které partikulární identity, protože každý člověk se ztotožňuje s různými kulturními preferencemi do různé míry.

Takové vnímání jednotlivce a identity však, aby mohlo fungovat a formovat interkulturní společnost, vyžaduje předcházení strukturálním nerovnostem a absolutní eliminaci diskriminace a historického znevýhodnění.⁴¹ James požaduje, aby za strukturální nerovnosti v sociálním životě převzaly plnou odpovědnost politické elity, aniž by z problému vinily jednotlivé kultury a komunity. Pak může nastoupit pozitivní přístup ke kulturní rozmanitosti a podpora vzájemné interakce.⁴²

1.2.3 Uznání minorit i majority

Filozofie interkulturalismu tedy považuje kulturní identity za dynamické. Identity jsou zároveň formovány samotným procesem interkulturních výměn v rámci otevřeného vzájemného uznání rozdílů jednotlivých kultur.⁴³ Pokud se ale proces sebeurčení utváří v těsné interakci s ostatními kulturami, není důsledkem dominance majority a nakonec asimilace minoritních postojů?

Dualitu majority a minority staví jako první charakteristiku interkulturalismu Gérard Bouchard. Podle něj by měly politické snahy v tomto ohledu směřovat k urovnání a zmírnění majoritní představy o rozdělení společnosti v intencích označení „my“ a „oni“. Cestou k tomuto cíli však není pouze akcentace menšinových proudů ve společnosti, ale také práce s kontextem a budoucností majoritní společnosti. Menšiny by neměly být v politickém životě viděny jako v určitých případech zvyhodňované. Interkulturalismus akceptuje zájem majoritní kultury na zachování svého postavení jako zcela legitimní, stejně jako jsou legitimní zájmy minorit či imigrantů.

⁴⁰ James, M. (2008). *Interculturalism: Theory and policy*. The Baring Foundation, s. 9.

⁴¹ Tamtéž, s. 12-14.

⁴² James, M. (2009). *Interculturalism: Social policy and grassroots work*. The Baring Foundation, s. 16.

⁴³ Penas Ibáñez, B.; López Sáenz, M. C. (2006). *Interculturalism: Between identity and diversity*. Bern: Peter Lang AG, s. 15.

Není proto důvod stavět obránce identity a tradic majority a minorit do opozice. Je nezbytné kombinovat majoritní aspiraci na identitu s pluralistickým myšlením, aby byl vytvářen jediný proces sounáležitosti a rozvoje.⁴⁴ Na rozdíl třeba od komunitaristického multikulturalismu, který vede podle kritiků k fragmentaci, interkulturalismus směřuje k silné integraci rozličných koexistujících tradic a kultur. Interkulturalismus uznává právo etnických i náboženských skupin organizovat se v malých komunitách, které, v rámci respektování zákona, zachovávají odstup od zbytku společnosti. Interkulturní integrace nicméně může i tak podporovat vzájemné uznání a musí působit i na poli sociálním a ekonomickém, nejen kulturním.⁴⁵

1.2.4 Veřejná podpora mezikulturních interakcí a osobní angažovanost občanů – cesta ke kooperaci a kreativě

Na otázku jak reálně podpořit víceúrovňový proces s cílem sounáležitosti a rozvoje ve společnosti odpovídají interkulturalisté dvěma hlavními požadavky. Jeden směřuje na politiku státu a postup veřejné sféry (interkulturalistický apel se obrací také na instituce, veřejná i soukromá uskupení, média atd.), druhý na myšlení a přístup občanů na mikrosociální úrovni.

Politika státu by měla podporovat interakce, kontakty a mezikomunitní iniciativy. Preferencí by měla být cesta vyjednávání a vzájemných ústupků, ale se striktním respektem pro hodnoty majoritní společnosti tak, jak jsou dané dosud platnými zákony a především ústavou. (Zde stojí za zmínku názor, který prezentuje Anthony Laden, když hovoří o politickém řešení multikulturního problému. Ten před vyjednávacím postupem preferuje deliberativní, protože podle něj přináší širší paletu možností pro dosažení konkrétních pokroků. Vyjednávání naproti tomu většinou dříve či později narazí na nepřekonatelnou překážku či slepou uličku.⁴⁶) Procesu interakcí a vyjednávání o zákonných či jiných úpravách musí předcházet atmosféra usmířování, rovnováhy a reciprocit, na níž je integrace v tomto smyslu založena.⁴⁷

Co se týče nároků na občany, interkulturalisté požadují velkou občanskou odpovědnost vzhledem k vztahu k ostatním kulturám. Je povinností každého občana postaveného před interkulturní situací přispět vzájemnému působení a přizpůsobování.

⁴⁴ Bouchard, G. (2010/2011). *What is interculturalism?* McGill Law Journal, roč. 56, č. 2, s. 438.

⁴⁵ Tamtéž, s. 450.

⁴⁶ Laden, A. S. (2007). *Multiculturalism and political theory*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 16.

⁴⁷ Bouchard, G. (2010/2011). *What is interculturalism?* McGill Law Journal, roč. 56, č. 2, s. 448.

Oba požadavky jsou odvážné a poměrně náročné jak na stát a veřejnou sféru, tak na jednotlivce. Pro lepší ilustraci záběru interkulturalismu předestřel Ted Cantle koncept jako přesahující pouhý balík opatření a programů. Spočívá podle něj v celkové změně myšlení vytvářením nových příležitostí napříč kulturami za účelem podpory interkulturní aktivity. Cantle dokonce hovoří o celospolečenském interkulturním myšlení, plánování a jednání.⁴⁸

Této celkové změně přístupu ke kulturním hranicím a rozličnostem přispívá proces globalizace a posilování nadnárodní komunikace v důsledku rozšíření mezinárodního cestování i třeba sociálních sítí. Rozdíly díky těmto fenoménům již nejsou determinovány v rámci národních hranic a otevírají se nová fóra pro mezikulturní výměnu.

Cantle směrem k praxi podporuje myšlenku interkulturního vzdělávání, jež by poskytovalo lidem kompetenci a schopnost považovat interakce s nositeli jiné identity za příležitost k obohacení spíše než jako hrozbu. V souvislosti s tím vyvstává požadavek na víceúrovňovou podporu prostorů, v nichž se budou moci lidé z různých komunit stýkat – nejen škol, ale i komunitních center a pracovních prostředí. Takové prostory mohou existovat v případě, že si lidé s jakoukoliv identitou budou jisti rovným přístupem a férovým jednáním. Potom mohou vznikat při zachování identit původních příležitosti pro sebeurčení nová. Celý proces by také podle Ricarda Zapaty-Barrera měl podpořit kooperativní prostředí, protože interkulturalismus by měl vnímat počáteční a dále kultivovanou rozdílnost jako zdroj inovací a kreativity.⁴⁹

1.2.5 Kritika interkulturalistických nároků

Vzhledem k myšlenkám interkulturalismu, který podle svých zastánců posouvá debatu o problémech rozmanitosti o krok dál než „odmítnutý“⁵⁰ a „toxický“⁵¹ multikulturalismus, už vyvstala i určitá kritika. Vedle námitek, které od základu zpochybňují význam podpory interkulturní komunikace v prostředí zatěžovaném strukturálními problémy rasismu, chudoby a vnitřní nefunkčnosti některých kulturních

⁴⁸ Cantle, T. *About interculturalism*. Dostupné 1. 12. 2013 na <<http://tedcantle.co.uk/resources-and-publications/about-interculturalism/>>

⁴⁹ Zapata-Barrera, R. (2013). *The three strands of intercultural policies*. GRITIM-UPF Working Paper Series, roč. 5, č. 3 (17), s. 32.

⁵⁰ Meer, N.; Modood, T. (2013). *Interculturalism, multiculturalism, or both?* EUI: RSCAS Policy Papers, roč. 18, č. 18, s. 1.

⁵¹ Cantle, T. *About interculturalism*. Dostupné na 1. 12. 2013 na <http://tedcantle.co.uk/resources-and-publications/about-interculturalism/>

skupin, se někteří kritici vymezují také vůči tónu a potřebě interkulturalismu distancovat se od multikulturalismu.⁵²

Tariq Modood a Nasar Meer publikovali několik textů, v nichž se vyjadřují k proklamovaným přednostem Bouchardova či Cantlova přístupu. Tvrdí v nich, že podpora mezikulturní komunikace, identity vnímané jako dynamického procesu, občanské politické jednoty paralelní k multikulturní rozličnosti, kritika neliberálních kulturních praktik a další body měly pevné místo i v teoriích multikulturalistů. Interkulturalismus by proto měl být považován jako doplňující teorie k již široce diskutovanému tématu. Samostatný interkulturalismus je naopak nepřesvědčivou alternativou a alespoň co se týče intelektuálního vkladu, nemůže multikulturalismus zatlačit do pozadí.⁵³

Komunikační základ propagoval již kdysi Charles Taylor. Ten také zdůrazňoval dialogický vztah mezi kulturami a argument, že lidé formují své identity v závislosti na ostatních.⁵⁴ Podobně většinu interkulturních požadavků staví do popředí také Bikhu Parekh v rámci svého interaktivního multikulturalismu.⁵⁵ Problém, který interkulturalismus reálně řeší, je tedy spíše podle Modooda a Meera v názvosloví a poskytnutí alternativy k ocejchovanému multikulturalismu.

Oba autoři nabízejí vlastní soubor zdůrazněných opatření pro prosazení participace a začleňování v multikulturních společnostech. Za prvé by práce na smysluplné integraci a na předělání národní identity, nově zahrnující obecné přijetí menšinových požadavků, měla být považována za nekončící. Spíše by měla politika na dílčích pokrocích multikulturalismu stavět, než je odhodit jako neúspěšné a snažit se je nahradit. Za druhé musí jít propagování rovnosti a rozmanitosti ruku v ruce. Vytvoření politiky rovného jednání není možné bez uzpůsobení prvků kulturní etnické a náboženské rozmanitosti. Uznání rozmanitosti ovšem není dostatečným prostředkem řešícím sociálně-ekonomické a politické nerovnosti. Je třeba registrovat, že znevýhodněné postavení může být prožíváno různými skupinami různě. Proto je třeba nadále zkoušet brát v potaz existenci komunit. Politika omezená pouze na individuum se již prokázala jako málo efektivní. Za třetí, veřejná sféra se může demokraticky rozvíjet, jedině pokud minority i majorita ve společnosti cítí dostatek sebevědomí

⁵² James, M. (2008). *Interculturalism: Theory and policy*. The Baring Foundation, s. 5.

⁵³ Meer, N.; Modood, T. (2012). *How does interculturalism contrast with multiculturalism?* Journal of Intercultural Studies, roč. 33, č. 2, s. 18.

⁵⁴ Taylor, Ch. (2004). *Zkoumání politiky uznání*. Praha: Epoque, s. 25.

⁵⁵ Parekh, B. (2006). *Rethinking multiculturalism*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, s. 337.

k participaci a vidí, že jejich požadavky jsou zohledňovány. Za čtvrté, političtí lídři na regionální i celostátní úrovni by měli podpořit vznik komunikačního a konzultačního fóra, aby hlasy minorit byly více slyšet. A za páté je klíčové významně podporovat smysluplný sběr dat o politické, sociální i ekonomické situaci minorit, bez nichž je veškeré teoretizování snadno zpochybnitelné.

1.3 Opatření pro politiku multikulturalismu a interkulturalismu

Výše zmíněné poznatky se v některých bodech se překrývají, jindy se vědomě doplňují. Reflexe požadavků současných multikulturalistů a interkulturalistů se do značné míry ztotožňuje s názory Meera a Modooda. Principy obou přístupů rozhodně nestojí v opozici. Všechny programové pilíře interkulturalismu již v nějaké době zná i multikulturalismus, přesněji řečeno multikulturalismus integrace.

Ke vztahu obou konceptů je možné přistupovat různými způsoby. Politika interkulturalismu může být aktualizací, doplňkem, integrální součástí nebo také alternativou k politice multikulturalismu. Výhodou pojmu interkulturalismus je nezatíženost definitivními výroky předních evropských státníků o selhání⁵⁶ a také lepší přijatelnost v některých specifických regionech, jako je Québec.⁵⁷

V případě regionů, které nesdílí stigma multikulturalismu v takové míře, je možné nechat oba koncepty spolupracovat. Cílem následující kapitoly proto bude pokusit se vymezit obecné základy pro společné působení multikulturalního a interkulturalního politického směřování tak, aby se dříve použité přístupy nedostaly do rozporu a mohly přispívat k řešení situace práv menšin a většiny v kulturně rozmanitých společnostech.

Poznatky z předchozích kapitol je proto třeba přeformulovat a rozdělit podle jejich povahy tak, aby bylo možné se v návrhu politiky multikulturalismu a interkulturalismu lépe zorientovat. Nejprve budou uvedena některá nejdůležitější východiska, poté zřejmé předpoklady možného úspěšného fungování a následovat budou návrhy politických kroků pro řešení problematiky vzájemného uznání kulturních okruhů ve společnosti.

⁵⁶ V letech 2010 a 2011 se tak mimo jiné vyjádřili lídři všech tří nejsilnějších evropských států Německa, Velké Británie i Francie. Viz např. článek The Telegraph „*Nicolas Sarkozy declares multiculturalism had failed*“, dostupný online 1. 12. 2013 na <<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/france/8317497/Nicolas-Sarkozy-declares-multiculturalism-had-failed.html>>

⁵⁷ Québecký interkulturalismus vznikl jako reakce na odmítnutí kanadského multikulturalismu, který zjednodušeně řečeno přisoudil frankofonní menšině stejné postavení jako jiným minoritám ve federaci a devalvoval tak québecký nárok na duální identitu.

1.3.1 Východiska

Návrhy opatření pro politiku multikulturalismu a interkulturalismu vycházejí z osmi následujících bodů:

1. Každý člověk je pojmán jako jedinečná, tvořivá individualita, která s dalšími individualitami spoluvytváří kulturu. Jednotlivé kultury se liší v závislosti na minulých a současných identifikacích. Lidé jsou ukotveni v různých kulturních kontextech a ve svých postojích z nich budou vždy do určité míry vycházet.
2. Identity (a kultury) se utváří dialogicky, ve styku s ostatními. Míra otevřenosti v tomto procesu má vliv na podobu vztahů mezi kulturami. Dialog mezi kulturami je vzájemně výhodný, má vliv na zákonitosti i rozvíjí potenciál jednotlivých okruhů.
3. Liberálně demokratický stát zaručuje rovná osobní i občanská práva a svobody a také rovnost příležitostí vzhledem k přístupu k primárním statkům všem svým občanům.
4. Primárním statkem může být i potřeba kulturní identifikace, již proto stát nesmí upřít prostor.
5. Kulturní okruhy ve společnosti vytvářejí minoritní a majoritní celky. Minoritní charakter některých celků vede k požadavku státem uznaného ohledu na vyloučené skupiny. Minoritní i majoritní celky vykazují legitimní tendenci posilovat své postavení. Proto musí opatření ohledu na minoritní skupiny zohledňovat také budoucnost a směřování majoritní kultury. Je třeba hledat politická opatření podporující na základě respektu a tolerance vzájemné uznání všech okruhů ve společnosti.
6. Stát patří všem občanům rovnocenně. Proto by měl akceptovat individuální přístup k institucím a rovnost občanů v politickém životě bez ohledu na jejich etnokulturní identitu.
7. Postavení jednotlivých kulturních skupin ve společnosti je přímým důsledkem daného historicko-společenského kontextu. Stát by měl tento kontext zohledňovat.
8. Politika, která se zabývá kulturami, jejich postavením a jejich vzájemnými interakcemi, nemá definitivní řešení.

Uvedená východiska nejsou kompletním přehledem myšlenek, jež se prolínají návrhy na multikulturní a interkulturní politiku. Týkají se však některých sporných momentů, o které probíhá dlouhodobě v různých debatách spor.

1.3.2 Předpoklady

Politika multikulturalismu a interkulturalismu by mohla nějakým způsobem fungovat a přispět k řešení problémů menšin a sporů identitou podmíněných okruhů ve společnosti za těchto jasně artikulovaných podmínek:

1. Podpora rovnocenného postavení menšin nesmí být v protikladu s liberálně demokratickými principy a může být uplatňována pouze za účelem naplnění cíle liberálně demokratického státu ve smyslu třetího východiska. (Záruka rovných osobních i občanských práv a svobod a také rovnost příležitostí vzhledem k přístupu k primárním statkům všem občanům.)
2. Politika uznávání skupinových identit nemůže přispívat lepšímu naplnění rovnosti práv a příležitostí v liberálně demokratických společnostech, pokud do problému vstupují kultury, které vyznávají etnickou nebo rasovou nadřazenost vůči kulturám jiným.
3. Svoboda vyjadřování i další občanská práva musí být jasně garantována a praxí stvrzována. Musí být kultivován zcela otevřený veřejný prostor, do něhož mohou vstupovat všichni občané bez rozdílu.
4. Musí být vykazována soustavná snaha politických elit předcházet strukturálním nerovnostem bez odkazování na problémy jednotlivých kultur.
5. Multikulturní a interkulturní politika musí působit i na poli sociálním a ekonomickém.
6. Nutná je podpora většiny obyvatel, aby se občané aktivně podíleli na vytváření společnosti rozmanitosti prověřováním sdílené identity vlastní i identity ostatních. Občané musí cítit odpovědnost k ostatním kulturám v interkulturních situacích.
7. Procesu interakcí musí předcházet atmosféra usmířování, rovnováhy a reciprocity. Menšiny nesmí být nahlíženy jako v některých případech zvýhodňované. Všechny kulturní okruhy – minority i majorita – by měly cítit jistotu rovného přístupu a z ní plynoucí sebevědomí k participaci.

8. Konkrétní multikulturní a interkulturní politické kroky musí zohledňovat místní a dobový kontext.

Poslední uvedená podmínka je možná tou vůbec nejsložitější z hlediska politiky vzájemného uznání. V žádném státě na světě nenastanou podmínky pro čisté převzetí úspěšně aplikovaných opatření odjinud. Politické elity i celá veřejná sféra musí při formování a kultivování multikulturních a interkulturních postupů ukázat poměrně velkou fantazii i schopnost improvizovat a vyrovnávat se s bezprecedentními situacemi. Jedině soustavná práce na vylepšování mezikulturního soužití však může přinést zlepšení situace menšin i většiny v rozmanité společnosti. Rámec pro některá z počátečních opatření by mohl být následující.

1.3.3 Návrhy politických kroků pro liberálně demokratickou multikulturní a interkulturní společnost

Konkrétní politická opatření zabývající se kulturními problémy a vztahy menšin a většiny by měly být v souladu s takto formulovanými interkulturními a multikulturními návrhy:

1. Otevřené uznání multikulturního charakteru společnosti, a především jasná akcentace rovného přístupu státu ke všem občanům bez ohledu na kulturní příslušnost.
2. Podpora zvláštních integračních programů, které by v rámci spolupráce se školami, komunitními centry a dalšími veřejnými prostory propagovaly kulturní otevřenost společnosti.
 - a. Na jedné straně by to znamenalo demonstrovat výhodnost otevřenosti a vzájemné tolerance směrem k menšinovým kulturám prostřednictvím důrazu na přínos kulturní rozmanitosti. Na druhé straně by bylo třeba promyšleně představovat klíčové identifikační prvky společnosti kdysi vytvářené jako homogenní národ, jež se ve většině charakteristik shoduje s identifikací majoritní kultury.
 - b. Integrální součástí těchto propagačních programů zaměřených nejen na mládež, by mělo být přiznání toho, že už je homogenní charakter společnosti překonán, a že je třeba, aby se na novém interaktivním prostředí podíleli v běžných životních situacích všichni občané.

- c. Podmínkou a tedy dalším cílem by musel být podíl na aktivním vytváření atmosféry usmiřování, rovnováhy a reciprocitu.
3. Zásadní důraz na propagaci univerzální identity všech osob, které si zasluhují vzájemnou úctu, svobodu a rovnocenné životní šance díky sdílené lidské přirozenosti. Soustavné posilování sdílené politické kultury, s níž by se mohli lidé bez ohledu na kulturní příslušnost identifikovat.
 - a. Průběžná a soustavná propagace občansky sdíleného ústavního rámce prostřednictvím demonstrace provázanosti tohoto rámce s každodenním životem mezi všemi občany.
 - b. Postupné a úpravám otevřené definování sdílené občanské identity, která bude nabízet prostor pro prvky podporované všemi příslušníky společnosti.
4. Podpora zvláštních programů zaměřených na sebe prezentaci zvláštní identitu sdílejících okruhů, které pociťují svůj menšinový charakter. Přednášky a kulturní akce doprovázené diskusemi by provázela skrze občanskou společnost podporovaná propagace.
5. Apelace na občanskou odpovědnost v otázce vztahu k ostatním kulturám od vzdělávacích programů ve školách po tematická veřejná vystoupení elit a podporované veřejné akce.
6. Otevřené uznání případné historické nespravedlnosti vůči nedominantním skupinám a prokazování vůle tuto nespravedlnost určitým způsobem napravit skrze boj s po desetiletí utvrzovanými předsudky ve spolupráci s minoritními kulturními skupinami.
7. Vytváření muzejních prostor postavených na zvláštním kulturním charakteru té které menšinové skupiny ve společnosti.
8. Celkové pojetí základního vzdělávání jako interkulturního, jež by poskytlo lidem kapacitu považovat kontakty v rozmanité společnosti za zdroje inovací a kreativity.
9. Vedle samozřejmého otevřeného přístupu k požadavkům majority v politických proklamacích také jasně deklarované zohledňování jakýchkoliv případných požadavků ze strany minorit v politických proklamacích.

10. Vytvoření či zaštitění a podpora komunikačního a konzultačního fóra, kde by mohly být konkrétní návrhy a potřeby minorit jasně vyslovené.
11. Významná podpora smysluplného sběru dat o politické sociální i ekonomické situaci minorit, aby existovaly kvalitní a nezpochybnitelné podklady pro práci s možnostmi dalšího multikulturního a interkulturního politického směřování.

Uvedená východiska, zdůrazněné podmínky a předestřené návrhy interkulturních a multikulturních opatření si nenárokují ambici definitivní či dokonalé podoby takto pojmenované politické teorie. Ta musí v jakémkoliv pojetí a přístupu podléhat neustálé zpětné kontrole a vícestranné revizi, protože se změnami sociální reality, k nimž by i tato politika mohla přispívat, se podmínky pro její vykonávání budou měnit a vyžadovat nové pohledy na problém.

Neexistuje univerzální definice teorie multikulturní či interkulturní politiky a vzhledem k důrazu na rozdílnost jednotlivých prostředí snad ani nemůže existovat. Výše nastavených jedenáct bodů tak alespoň poslouží dalším potřebám této práce, když na jejich základě bude posuzována dosavadní integrační politika vlád České republiky.

2. Prostor pro politiku multikulturalismu a interkulturalismu v České republice

Aby bylo možné nějakým způsobem prověřit multikulturní a interkulturní směřování v politických dokumentech vlád České republiky, je třeba nejprve vymezit oblasti, v nichž je pro toto směřování prostor, a také problémy, na jejichž řešení by především měly být principy uplatňovány. V první části práce byly dva myšlenkové směry charakterizovány poměrně zešíroka jako podklady pro celospolečenské vyrovnávání se s žitou multikulturní či menšinově většinovou realitou. Jaká je tato realita na území současného českého státu?

2.1 *Předmět a opodstatnění české debaty o multikulturalismu*

Multikulturalismus (stejně jako interkulturalismus) je z názvu zaměřen na uznání rozmanitých kultur ve společnosti. Pojem kultura je ovšem problematický sám o sobě a jeho různé možné definice bývají v multikulturalistických teoriích překračovány. Pokud lze politiku multikulturalismu označit jako synonymum k politice (vzájemného) uznání nebo v určitém smyslu jako politiku reagující na problémy plynoucí z koexistence

menšiny a většiny ve společnosti, je možné jej vztáhnout i na nekulturně podmíněné skupiny obyvatel.

Rozpor mezi chápáním multikulturalismu jako pojmu, který se zabývá pouze kulturami, a naopak fenoménu, který se vztahuje také na jinak určené skupiny a menšiny, je středobodem české debaty na téma možností multikulturního myšlení u nás. Navzdory různým kritickým připomínkám Tomáše Hirta a Marka Jakoubka z Katedry antropologie FF ZČU se jeví pro možnosti uvažovat o potenciálu multikulturní politiky vhodnějším přístupem pohled Pavla Barši z Ústavu politologie FF UK.⁵⁸ Ten hovoří o možném vnímání multikulturalismu jako hnutí za inklusivní společnost, která bude schopna zahrnovat všechny atypické příslušníky a nevylučovat je na základě toho, že se odlišují vzhledem či způsobem života.⁵⁹

Zjednodušeně to znamená, že multikulturní (a také interkulturní) politika by se neměla snažit pouze o uznání partikulárních kultur, natož kultur příliš zjednodušeně chápaných jako etnické identity.⁶⁰ Předmětem zájmu multikulturní a interkulturní politiky tak, jak byla předestřena v kapitole 1.3, by tedy také v českém prostředí měly být i menšiny, které se vymykají definici kultury z antropologické či jiné specifické perspektivy.

Multikulturalismus a interkulturalismus by podle tohoto směřování měl pracovat nejen s menšinami kulturními, ale také s ostatními menšinami, jejichž příslušníci pociťují ve společnosti ze své odlišnosti plynoucí znevýhodnění v přístupu k primárním statkům. Multikulturní a interkulturní myšlenky by ve společnosti měly v různých podobách rezonovat v přístupu ke kulturním, etnickým, rasovým i náboženským menšinám, stejně jako v přístupu k jedincům, kteří sdílejí menšinovou sexuální orientaci nebo žijí s nějakým tělesným či duševním hendikepem.

Přesto se dále tato práce zaměří pouze na menšiny sdílející etnický či národnostní původ, jejichž sdílené jazykové a kulturní odlišnosti znamenají zásadní hrozbu směřující k jejich vyčlenění z většinové společnosti. Marek Hrubec v předmluvě k českému vydání Taylorova *Zkoumání politiky uznání* uvádí, že národnostní menšiny (v tomto smyslu jako občané státu hlásící se k menšinové národnosti i jako cizinci s

⁵⁸ Záměrem formulace této věty rozhodně není ukázat příklon na jednu či druhou stranu v naznačeném sporu. Na to, aby bylo možné do jeho průběhu jednoduše vstoupit, je spor příliš spleťový a směřuje i tematicky jinak, než tato práce, v níž je pouze přejímáno širší pojetí multikulturalismu jako hnutí za inklusivní společnost.

⁵⁹ Čaněk, M.; Grill, J. (2005). *Historie a současnost českého multikulturalismu. Rozhovor s Pavlem Baršou*. Migraceonline.cz.

⁶⁰ Hirt, T.; Jakoubek, M. (2005). *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. 39.

jiným státním občanstvím a povoleným pobytem) jsou menšinami nejdiskutovanějšími.⁶¹ Marek Jakoubek pak potvrzuje fakt, že termín multikulturalismus je v České republice nejčastěji skloňován v kontextu česko-romského soužití. Proto budou načrtnuty problémy národnostních menšin, a zvláště pak problémy, s nimiž se potýkají čeští Romové a také cizinci žijící na území České republiky.

Pro postup práce je východiskem požadavek Pavla Barši, který hovoří o výzvě proměnit etnickou podstatu vnímání češství.⁶² Na území České republiky je tradice etnického národa posilována od 19. století. Češství je převážně chápáno etnicky, což je přístup, který je možné změnit až z dlouhodobé perspektivy prostřednictvím vzdělávacích programů a působení globální kultury.⁶³ Právě proměna vnímání češství by mohla vést k utichání kulturně a etnicky podmíněných konfliktů ve společnosti.

Potřebnost práce s multikulturní realitou dokazují v současnosti nejviditelněji protiromské pochody či demonstrace a oboustranné rasisticky motivované útoky.⁶⁴ Dalším výrazným motivem jsou ale také konkrétní statistické údaje o zvyšování počtu cizinců s povoleným pobytem na území a o počtech nabytých státních občanství České republiky. V ohledu nabývání občanství cizinci se sice čísla drží poměrně nízko (v letech 2007-2011 vždy pod dvěma tisíci případy),⁶⁵ rodin, které se zde usazují, ale stále přibývá. Česká společnost se v důsledku toho proměňuje a multikulturalita bude pro Českou republiku zřejmě důležitým tématem i do budoucna. Počet cizinců, kteří zde chtějí dlouhodobě žít, se zvyšuje, v důsledku toho roste také podíl dětí narozených v rodinách hlásících se k menšinové národnosti na celkové porodnosti.⁶⁶

Obecně se dříve soudilo, že má Česká republika národnostně homogenní strukturu obyvatelstva. Ve sčítání lidu z roku 2001 se k české, moravské či slezské národnosti přihlásilo více než 9,64 milionu obyvatel z celkového počtu 10,23 milionu.⁶⁷ Sčítání o deset let později ukázalo zcela jiný pohled na národnostní rozložení především kvůli tomu, že vyplnění kolonky národnost bylo dobrovolné. Národnost nevedlo více

⁶¹ Taylor, Ch. (2004). *Zkoumání politiky uznání*. Praha: Epoque, s. 15.

⁶² Doležalová, A. (2009). *Záznam z diskuze „Vztah české společnosti k cizincům po 20 letech demokracie.“* Migraceonline.cz.

⁶³ Tamtéž.

⁶⁴ Viz například články na Aktuálně.cz „Protiromské demonstrace“ nebo na Idnes.cz „S rasismem mají v Unii nejvíce zkušenosti čeští Romové, ukázal průzkum“, dostupné online 1. 12. 2013 na <<http://wiki.aktualne.centrum.cz/protiromske-demonstrace/>>, respektive <http://zpravy.idnes.cz/cesti-romove-si-v-pruzkumu-stezuji-na-rasismus-f52-/zahranicni.aspx?c=A121128_161859_domaci_hro>.

⁶⁵ Zdroj: ČSÚ (2013). *Cizinci v ČR*.

⁶⁶ Nosková, H.; Bednařík, P. (2010). *Národnostní menšiny, multikulturalita, vzdělávání*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, s. 6.

⁶⁷ Údaje zaokrouhleny na desetitisíce. Zdroj: ČSÚ (2003). *Sčítání lidu, domů a bytů 2001*.

než 2,64 milionu obyvatel. Další novinkou byla možnost uvést až dvě národnosti. Z celkového počtu přes 10,44 milionu obyvatel se k české, moravské, slezské, či alespoň k jedné z nich ze dvou uvedených přihlásilo 7,39 milionu.⁶⁸ Tento „pokles“ se nedá jednoduše vysvětlit, vypovídá nicméně přinejmenším o tom, že co se týče smýšlení o národnosti mezi obyvateli republiky, o homogenním charakteru se dá již hovořit jen obtížně. Lépe ukazují na posílení multikulturality české společnosti čísla o počtu cizinců s povoleným pobytem. Statistiky přisuzují rozhodující podíl na celkovém nárůstu počtu obyvatel zvýšenému počtu cizinců, který podle údajů Ministerstva vnitra vzrostl ze zhruba 125 tisíc v roce 2001 na současných cca 436 tisíc.⁶⁹

Menšiny tedy budou pravděpodobně do budoucna nabírat na síle a způsob, jakým se s tím česká společnost vyrovná, závisí na nadcházejících i již minulých rozhodnutích. Jaké jsou aktuální problémy národnostních menšin a cizinců na území České republiky?

2.2 Problémy národnostních menšin a cizinců

Ve většině západních společností, v nichž lze hovořit o multikulturalismu, tvoří nejvýrazněji či nejviditelněji znevýhodněné menšiny především skupiny původního obyvatelstva (např. indiánské obyvatelstvo v Severní Americe), nebo národnostní menšiny a imigranti.⁷⁰ V České republice vedle imigrantů a národnostních menšin, které se mohou identitou vztahovat ke konkrétní oblasti a většinou i některému jinému národnímu státu, tvoří navíc výraznou specifickou menšinu pocitující určité vyčlenění z většinové společnosti romské obyvatelstvo. V této kapitole bude pozornost věnována nejprve stručně státem uznaným národnostním menšinám ve smyslu zákonného vymezení tohoto pojmu, tedy jako menšinovým společenstvím občanů České republiky, kteří žijí na jejím území a odlišují se od ostatních občanů jazykem, kulturou a tradicemi.⁷¹ Následovat bude podrobnější rozbor některých hlavních potíží, s nimiž se často potýká romské obyvatelstvo, o jehož pojmání jako národnostní menšiny lze kvůli různým dále zmíněným specifickým pochybovat. Třetím rozebíraným tématem budou problémy, s nimiž se nejčastěji v českém prostředí potýkají imigranti. Vzhledem k tomu, že politika multikulturalismu a interkulturalismu, jak byla vymezena v první kapitole, klade důraz nejen na menšiny ve společnosti, ale také na jejich vzájemné

⁶⁸ Zdroj: ČSÚ. (2013). *Sčítání lidu, domů a bytů 2011*.

⁶⁹ Zdroj: Ministerstvo vnitra ČR. (2013). *Cizinci s povoleným pobytem*.

⁷⁰ Taylor, Ch. (2004). *Zkoumání politiky uznání*. Praha: Epoque, s. 12.

⁷¹ Přesné vymezení pojmu viz § 2 zákona 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin.

interakce s většinou, bylo by vhodné zařadit kapitoly nejen o problémech dalších menšin, ale také o omezeních, která současné multikulturní rozložení společnosti přináší majoritě. Není ale v možnostech této práce obsáhnout natolik široké téma, proto se tematicky zaměří pouze na výše zmíněné menšinové skupiny obyvatel.

2.2.1 Národnostní menšiny

Vláda České republiky uznává celkem čtrnáct národnostních menšin. Zástupci těchto čtrnácti menšin jsou spolu se zástupci orgánů veřejné správy členy Rady vlády pro národnostní menšiny.⁷² Každá z menšin se potýká se specifickými problémy v závislosti na historii interakcí s většinovým obyvatelstvem, velikosti a geografickém rozptýlení jejich příslušníků, příčině, kvůli které se jich významný počet na území České republiky vyskytl, ale také v závislosti na celkovém počtu minorit ve státě a míře výlučnosti dané skupiny vůči svému okolí.

Z legislativního vymezení národnostních menšin je zřejmé, že se jedná o české státní občany, dá se tedy z občansko-politického úhlu pohledu říci, že proces integrace je u nich završen. Je sice nadále třeba kontinuálně usilovat o jejich integrování do multikulturní společnosti, aby bylo možné dosáhnout plnohodnotného a harmonického občansko-politického, ale také sociálně-ekonomického a kulturního soužití s příslušníky dalších menšin a většinové společnosti. Lze nicméně říct, že tento proces již usměřňuje právě zmíněná Rada vlády pro národnostní menšiny. Ta konfrontuje veškerá související vládní rozhodnutí s požadavky menšin, které jsou deklarovány skrze komunity a různá občanská sdružení, v nichž se může angažovat každý, kdo se cítí kvůli své identitě znevýhodněný.

Při pohledu na aktivity občanských sdružení se ukazuje, že primárním cílem většiny z nich je zachování identity, udržování jazyka, tradic a také popularizace dějin národa a svébytné kultury především skrze organizaci kulturních akcí. Dále se také zaměřují na vytváření prostoru pro seberealizaci členů nebo na pomoc při posilování mezinárodních vztahů České republiky se státem původu příslušné menšiny.

Ve *Zprávě o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2012* (dále jen „*Zpráva 2012*“) je uvedeno, že zástupci menšin označují za největší problém snižující se částku dotací poskytovaných v posledních dvou letech na podporu jejich

⁷² Rada vlády pro národnostní menšiny je zřízena zákonem č. 273/2001 Sb.

organizací ze státního rozpočtu.⁷³ V roce 2010 bylo vynaloženo na aktivity národnostních menšin celkem 254,8 milionu Kč, o rok později se částka snížila o více než 9,5 milionu, na rok 2012 pak bylo nutné vyjít s dotacemi ještě o 8,5 milionu nižšími.⁷⁴ Dotace jsou udělovány ve čtyřech zvláštních programech, z nichž ten finančně zdaleka nejvíce státem podporovaný nese název *Podpora projektů integrace příslušníků romské komunity*. V tomto programu došlo mezi lety 2011 a 2012 k navýšení poskytované částky o více než 18 milionů, přičemž vzrostly především prostředky na oblast tvořící zdaleka nejnákladnější část dotačních programů – oblast podpory asistentů pedagoga žáků ze sociálně znevýhodněného prostředí (formulace ze „Zprávy 2011“), respektive podpory financování asistentů pedagoga pro děti, žáky a studenty se znevýhodněním (formulace ze „Zprávy 2012“). Nejdramatičtěji klesly dotace v programu Podpora uchování, rozvoje a prezentace kultur národnostních menšin z celkem 27,2 milionu (2011) na 7,7 milionu korun (2012). Další dva programy – Podpora rozšiřování a přijímání informací v jazycích národnostních menšin a Vzdělávání v jazycích národnostních menšin a multikulturní výchovy celkově v posledních letech také zaznamenávají mírnější pokles poskytovaných prostředků.

Z tohoto pohledu je tedy požadavek menšin oprávněný, vyžadovalo by ale mnohem rozsáhlejší zkoumání problému, aby bylo možné učinit aspoň dílčí závěry v odpovědi na otázku, zda je možné s takovými prostředky poskytnout národnostním menšinám dostatečný prostor v multikulturní společnosti. Pro potřeby této práce je závěrem fakt, že v České republice existuje průběžně udržovaný rámec pro podporu národnostních menšin organizovaných skrze občanskou společnost. Pohled na poskytování prostředků v programu Podpory uchování, rozvoje a prezentace kultur národnostních menšin však ukazuje hrozbu opomíjení této oblasti, která bez dalšího vysvětlení a náhrady v nějaké formě může mít zásadní dopad na zpomalení rozvoje multikulturní společnosti u nás.

2.2.2 Romské obyvatelstvo

Problematika romské populace je rozebírána v odborné i neodborné sféře v takové míře, že by vyžadovalo mnohem větší prostor poskytnout byť jen náhled do základních oblastí diskusí na téma Romů v Čechách. Problematické jsou v českém

⁷³ Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2012 přijatá vládním usnesením č. 630 ze dne 14. srpna 2013.

⁷⁴ Zdroj: Zprávy o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2011 a 2010 přijaté vládním usnesením č. 578 ze dne 25. července 2012, respektive usnesením č. 424 ze dne 8. června 2011.

prostředí už výchozí body možné politiky multikulturalismu a interkulturalismu vůči této minoritě. Česká vláda uznává romské obyvatelstvo jako národnostní menšinu, přitom už z legislativního vymezení pojmu národnostní menšina je takové označení pro Romy v Čechách problematické.

Ve sčítání lidu z roku 2011 označilo romskou národnost (jako alespoň jednu z národností) celkem 12 852 obyvatel. Nárůst oproti roku 2001 (11 746)⁷⁵ je minimální a navíc může plynout z možnosti označit dvojí národnost. Pouze k romské národnosti se v roce 2011 přihlásilo jen 5 135 lidí.⁷⁶ Příslušníků tzv. romského etnika v Čechách podle odhadů žije řádově více, většina odhadů (různě zastaralých) hovoří o 250–300 tisících. Podle Květy Kalibové z Katedry demografie a geodemografie PřF UK v Praze by se měl počet do budoucna zvyšovat, mezi lety 2010 a 2020 by se měl pohybovat v rozmezí 250–280 tisíc.⁷⁷ Je proto opodstatněné, že kromě zástupce za romskou národnostní menšinu v Radě vlády pro národnostní menšiny existuje ještě zvláštní poradní a iniciační orgán, tím je Rada vlády pro záležitosti romské menšiny. Vláda České republiky na svých internetových stránkách uvádí, že „počet příslušníků romské komunity v ČR se pohybuje v rozmezí mezi 150 000 - 300 000.“ Kromě širokého rozmezí početního odhadu může být tato teze považována za nepřesnou kvůli označení romského obyvatelstva jako komunity. Za základní charakteristiku komunit se považuje vnitřní interakce, ta je však v rámci romského obyvatelstva na území České republiky poměrně nízká.

Ivan Ramadan z Katedry blízkovýchodních studií FF ZČU říká, že romské obyvatelstvo spíše spíše k rozmanitosti než k sjednocení.⁷⁸ Romové sami sebe nechápou jako příslušníky národa, etnika, společenství, k němuž by se chtěli hlásit, častěji pocítují sounáležitost především v rámci příbuzenské sítě. Také proto se necítí být zavázáni k uvedení romské národnosti ani v oficiálním sčítání lidu, ačkoliv roli hraje v tomto ohledu i spousta dalších faktorů.⁷⁹ Romské obyvatelstvo tedy není vnitřně soudržné, proto také různí reprezentanti komunity či romské elity nemohou dost dobře zastupovat všechny Romy.^{80,81}

⁷⁵ Zdroj: ČSÚ. (2003). *Sčítání lidu, domů a bytů 2001*.

⁷⁶ Zdroj: ČSÚ. (2013). *Sčítání lidu, domů a bytů 2011*.

⁷⁷ Kalibová, K. (2008). *Kolik Romů žije v Česku?* Geografické rozhledy, roč. 17, č. 4, s. 8.

⁷⁸ Jakoubek, M.; Budilová L. (2008). *Romové a cikáni*. Voznice: Leda, s. 185.

⁷⁹ Viz text Kateřiny Klíčové *Sčítání lidu: Romští Češi, nebo čeští romové* v publikaci Marada, R. (ed.) (2006). *Etnická různost a občanská jednota*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, s. 221.

⁸⁰ Čaněk, M.; Grill, J. (2005). *Historie a současnost českého multikulturalismu. Rozhovor s Pavlem Baršou*. Migraceonline.cz.

⁸¹ Viz také Hon, M. (2012). *Možnosti politické participace romské menšiny v České republice*, s. 41–42.

Je proto otázkou, zda zvláštní opatření zaměřená vůči Romům jako skupině obyvatel mohou napomoci v multikulturním a interkulturním slova smyslu jejich integraci a bezproblémovému soužití ve společnosti, nebo zda naopak podporují sociální vyloučení, které se projevuje mimo jiné existencí chudinských ghett.⁸² Romové se sice necítí být součástí soudržné identitou podmíněné komunity, zároveň se ale necítí být ani součástí české společnosti, což je důsledkem specifického historického vývoje.

Ten sice skrývá mnoho nezodpovězených otázek, dnes se ale soudí, že romská populace se dostala do Evropy zhruba v 11. a 12. století. Jednalo se o obyvatelstvo, které dříve tvořilo výsek z kastovní sociální struktury společnosti v Indii.⁸³ Obecně se dá říct, že v Evropě byli Romové vždy stranou od utvářející se většinové společnosti. Majorita byla navíc v počátcích převážně nevzdělaná a atomizovaná. Typické antropologické znaky, stejně jako odlišné zvyky, se proto příslušníkům většinového obyvatelstva zdály být nesrozumitelnými a nebezpečnými. Izolacionistický postoj byl navíc vždy oboustranný. Romové vnímali zachování tradic a způsobu života jako záruku přežití, proto je v 19. století minul proces modernizace a nárůstu všeobecné vzdělanosti.⁸⁴ V období před rokem 1989 převládala ze strany státu neúspěšná a nepřilíš konzistentní snaha o asimilaci. Tento velmi zjednodušeně popsany vývoj vedl až k současnému občansko-politickému, sociálně-ekonomickému i kulturnímu vyloučení romského obyvatelstva.

Kulturní vyloučení přetrvává i přes prostředky, které české vlády již dlouhodobě uvolňují na podporu romské kultury. Ačkoliv lze registrovat zvýšený zájem většinové společnosti a aktivnější práci například na zlepšování přístupu médií k romskému obyvatelstvu, ghettoizace romského etnika se prohlubuje. Pro občansko-politické vyloučení je klíčové, že dodnes mnoho Romů na území České republiky nemá tuzemské občanství.⁸⁵ To vyplývá z valné části z nevhodně formulovaného zákona o nabyvání a pozbývání státního občanství z roku 1993.⁸⁶ Důležitou roli hrají ale i historicky podmíněná slabá vzdělanost mezi obyvateli menšiny a tradičně izolacionistický postoj k okolí. Tyto dva faktory jsou spjaty také se sociálně-ekonomickým vyloučením. Z nedostatečné vzdělanosti plyne nedostatečná kvalifikace a nezaměstnanost především ve

⁸² Jakoubek, M.; Budilová L. (2008). *Romové a cikáni*. Voznice: Leda, s. 190.

⁸³ Nosková, H.; Bednařík, P. (2010). *Národnostní menšiny, multikulturalita, vzdělávání*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, s. 164.

⁸⁴ Tamtéž, s. 155-156.

⁸⁵ Barša, P. (2003). *Politická teorie multikulturalismu*. Brno: CDK, s. 273.

⁸⁶ Zákon č. 40/1993 Sb.

městech, v nichž se Romové, vždy dříve typicky žijící na venkově, v důsledku urbanizace ocitli.⁸⁷

Velmi zjednodušeně se dá říct, že ve výše načrtnutém sporu o český multikulturalismus požadují například Tomáš Hirt a Marek Jakoubek nakládání se sociálně-ekonomicky vyloučenými jako s jednotlivci, u nichž je třeba překonávat specifické problémy. Pokud se o některých vyloučených obyvatelích na politické úrovni hovoří jako o vyloučené romské menšině, přispívá to ke stigmatizaci etnika ve většinové společnosti. Oponent Barša namítá, že ačkoliv sociálně slabé obyvatele skutečně lze nazvat subkulturou chudoby bez ohledu na etnický původ, ta část z nich, u které hraje etnicita důležitý symbolický aspekt vyloučení, je natolik početně významná, že není možné od určitého zohledňování romského obyvatelstva v politice ustoupit.⁸⁸

Vícestranné vyloučení romského obyvatelstva ze společnosti nemůže být překonáno, pokud česká většinová společnost nepřijme (nejlépe v širších souvislostech) historický vývoj jako nezamýšlené protivenství vůči romskému obyvatelstvu, pokud nepřestane zobecňovat z jednotlivých případů a neuzná křivdy z minulosti.⁸⁹ Stejně uznání je třeba i ze strany Romů, přesto i vzhledem k podmínkám vyloučení velké části této menšiny lze předpokládat, že první krok může udělat spíše majorita.

2.2.3 Přistěhovalci

Také problematika imigrantů je značně rozsáhlá, cílem následujícího textu bude pokusit se vystihnout v této oblasti alespoň ty nejpálčivější a pro přistěhovalecké menšiny v české společnosti nejrizikovější otázky.

Česká republika byla od svého vzniku v 90. letech zemí spíše tranzitní a teprve postupně se z ní stávala destinace cílová.⁹⁰ K 31. 12. 1993 zde žilo celkem 77 668 cizinců. Na konci roku 2003 byl počet cizinců už 241 934.⁹¹ Ke dni 31. 10 2013 uvádí ministerstvo vnitra celkově 435 719 obyvatel s jiným státním občanstvím.⁹² Dalším důkazem aktuálního posilování cizinců v české společnosti je nárůst počtu těch, kteří zde mají povolený trvalý pobyt. V roce 2003 bylo cizinců s trvalým pobytem 80 844, v

⁸⁷ Nosková, H.; Bednařík, P. (2010). *Národnostní menšiny, multikulturalita, vzdělávání*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, s. 191.

⁸⁸ Čaněk, M.; Grill, J. (2005). *Historie a současnost českého multikulturalismu. Rozhovor s Pavlem Baršou*. Migraceonline.cz.

⁸⁹ Šišková, T. (2001). *Menšiny a migranti v České republice*. Praha: Portál, s. 123.

⁹⁰ Drbohlav, D. (2010). *Migrace a (i)migranti v Česku*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 31.

⁹¹ Tamtéž, s. 39.

⁹² Zdroj: Ministerstvo vnitra ČR. (2013). *Cizinci s povoleným pobytem*.

roce 2008 více než dvojnásobek (172 927), aktuální statistika uvádí trvalých pobytů 233 310.⁹³

Podle Dušana Drbohlava z Katedry sociální geografie a regionálního rozvoje PřF UK v Praze přetrvávala po rozpadu federace na začátku devadesátých let započatá liberální migrační a integrační politika bez patřičné pozornosti státní správy, a tedy s nedostatkem systematického přístupu.⁹⁴ Po některých dílčích restriktivních opatřeních, z nichž největší dopad měly zákony o pobytu cizinců a o azylu,⁹⁵ přišly změny v souvislosti s přejímáním legislativy Evropské unie.⁹⁶ Nárůst počtu cizinců na území České republiky se zbrzdil až po roce 2008, od něhož se v důsledku nástupu ekonomické krize snížila míra imigrace, a zvýšil se počet cizinců, kteří zemi opustili. Celkový počet zůstává v posledních pěti letech na stejné úrovni 430 – 450 tisíc cizinců v zemi.⁹⁷

Integraci všech příchozích imigrantů se české vlády věnují systémově až od roku 1999, kdy vznikly *Zásady koncepce integrace cizinců na území České republiky*. Cílem zásad a o rok později vypracované navazující koncepce bylo „vytvořit podmínky pro systematický rozvoj mezi jednotlivými komunitami.“⁹⁸ Koncepce však nebyla dostatečně efektivní v řešení sociální integrace. Kompletnější přístup se nicméně projevuje od roku 2005, kdy byla vypracována aktualizovaná koncepce. V posledních letech jsou přijímány pravidelné zprávy o realizaci koncepce, koncepce sama pak byla znovu aktualizována v roce 2011 a pracuje se také na detailnějším postupu při realizaci.⁹⁹

Tuto zvýšenou pozornost věnovanou integraci cizinců však zřejmě nelze vykládat jako otevírání se české společnosti jiným národnostem. Pavel Barša považuje místní prostředí spíše za uzavřené, což dokládá tím, že imigranti při ekonomické krizi přišli o práci jako první.¹⁰⁰ Vyplývá to i ze současné stagnace počtu cizinců žijících na území České republiky.

Z hlediska cizího státního občanství jsou skupinami s největším počtem obyvatel s povoleným trvalým nebo přechodným pobytem na území České republiky

⁹³ Zdroj: Ministerstvo vnitra ČR. (2013). *Cizinci s povoleným pobytem*.

⁹⁴ Drbohlav, D. (2010). *Migrace a (i)migranti v Česku*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 69.

⁹⁵ Zákony č. 325/1999 Sb. a č. 326/1999 Sb.

⁹⁶ Drbohlav, D. (2010). *Migrace a (i)migranti v Česku*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 78.

⁹⁷ Zdroje: Policie ČR. (2010). *Počty cizinců s povoleným pobytem na území ČR.*; Ministerstvo vnitra ČR. (2013). *Cizinci s povoleným pobytem*.

⁹⁸ Drbohlav, D. (2010). *Migrace a (i)migranti v Česku*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 76.

⁹⁹ Ministerstvo vnitra. (2013). *Integrace*.

¹⁰⁰ Doležalová, A. (2009). *Záznam z diskuze „Vztah české společnosti k cizincům po 20 letech demokracie.“* Migraceonline.cz.

Ukrajinci (104 720), Slováci (89 817), Vietnamci (57 053), Rusové (32 514), Poláci (19 387) a Němci (18 172). Počet obyvatel dalších národností se mezi přistěhovalci pohybuje pod hranicí deseti tisíc, ve většině případů spíše v řádu stovek, přes tři tisíce přistěhovalců už čítají pouze skupiny se státním občanstvím Bulharska (8 953), Rumunska (6 551), Spojených států amerických (6 717), Moldavské republiky (5 730), Číny (5 425), Velké Británie (5 399), Mongolska (5 290), Kazachstánu (4 737) a Běloruska (4 550).

Pokud se zaměříme na více než desetitisícové skupiny přistěhovalců s povoleným pobytem, konstatujeme, že Slováci, Poláci a Němci pochází ze států sousedících s Českou republikou a zároveň z členských států Evropské unie. Existence jejich národnostních menšin zde má již dlouhou tradici, stejně tak nejsou historicky výjimečné kulturní interakce mezi těmito národnostmi a místní majoritou. Počty lidí, kteří ve sčítání lidu z roku 2011 uvedli národnost slovenskou, polskou či německou jsou vyšší, než počty obyvatel s těmito státními občanstvími na území Česka. Problémy příslušníků těchto imigrantských menšin plynoucí z jejich menšinového charakteru lze považovat za marginální.

Odlišná situace platí pro ruskou menšinu. Ta může pociťovat určitou míru vyloučení z české společnosti, v níž je stále *„patrný negativistický pohled vůči všemu ,ruskému‘, což pramení především z nezapomenutého vpádu spojeneckých vojsk v roce 1968.“* Navíc, *„na území Česka se již projevuje novodobá éra ,ruského mafiánství‘, která dnes již dosahuje věhlasu srovnatelného s tradiční italskou mafií, a to nejenom na evropském kontinentu“*¹⁰¹

Rusové jsou uzavření vůči většinové společnosti a slabě participují v občanském životě. Problémem může být také pravděpodobná vysoká nezaměstnanost, ačkoliv se jedná o údaj, který se těžko zjišťuje. To platí i pro další zkoumané národnosti.¹⁰²

Další početné imigrantské národnosti z Ukrajiny a Vietnamu se nacházejí možná v ještě větším ohrožení z hlediska vyloučení. Jejich primárním cílem je v Česku nalézt lepší obživu. Restriktivní integrační politika však způsobuje, že je pro mnoho z nich jednodušší či přijatelnější ilegální pobyt, než složité vyřizování pobytu povoleného.¹⁰³ V posledních letech obyvatelé především z Ukrajiny, ale i z Vietnamu podle statistiky

¹⁰¹ Drbohlav, D.; Lupták, M.; Janská, E.; Bohuslavová, J. (2001). *Ruská komunita v České republice. Cizinci v České republice.*

¹⁰² Tamtéž.

¹⁰³ Šišková, T. (2001). *Menšiny a migranti v České republice.* Praha: Portál, s. 104.

ČSÚ nejčastěji porušují pobytový režim.¹⁰⁴ Problémem pro ně tedy je překonávat složité administrativní požadavky na vyřízení legálního pobyt.

Ukrajinci, Vietnamci, ale i další se do České republiky často vydávají s vidinou krátkodobé výdělečné pracovní zkušenosti. Realita je ale často také kvůli některým nestandardním zprostředkovatelským praktikám na trhu práce odlišná. Pokud se pokusíme srovnat statistiku zaměstnanosti cizinců Českého statistického úřadu a statistiku povolených pobytů na území České republiky podle Ministerstva vnitra, vychází nám, že téměř polovina Ukrajinců i Vietnamců byla na konci roku 2011 bez práce.¹⁰⁵ V praxi se navíc Ukrajinci i Vietnamci setkávají s nevyplácením mzdy nebo nedodržením dohodnuté výše platu a s bezdůvodným propouštěním. Kvůli situaci, v níž se pak bez známostí ocitnou, posléze musí přistoupit na práci za jakýchkoliv podmínek. U vietnamského obyvatelstva se navíc přidává velmi slabé předchozí povědomí o evropské a české kultuře, těžko překonatelná jazyková bariéra, a tedy neschopnost najít si práci mimo vlastní komunitu.¹⁰⁶ To vše přispívá k hrozbě jejich vyloučení z české společnosti.

2.2.4 Shrnutí

Nejzávažnější problémy, které národnostní menšiny, Romové a imigranti mohou pociťovat jako minority v české společnosti, je obtížné vymezit. Úroveň komunikace mezi menšinami a většinou není na takové úrovni, aby byli příslušníci menšin schopni požadavky zřetelně deklarovat, tudíž nemohou být ani posuzovány. Z omezeného a navíc velmi zjednodušeného vnějšího pohledu se jeví být nejzávažnějšími problémy následující.

Národnostní menšiny se potýkají s úbytkem částky investované státem do dotací na podporu jejich organizací. Skupiny romského obyvatelstva musí bojovat s vyloučením z občansko-politického života založeného na moderním pojetí společnosti. Dále je znevýhodňuje kulturní vyloučení, z něhož vyplývá nepochopení mezi majoritou a minoritou vedoucí až k násilným projevům. Každodenně se navíc potýkají se sociálně-ekonomickým vyloučením a životem v chudobě. Imigranti se střetávají s restriktivní legislativou ztěžující integraci po všech stránkách a vedoucí často k ilegálnímu pobytu.

¹⁰⁴ Zdroj ČSÚ. (2011). *Cizinci: Nelegální migrace*.

¹⁰⁵ Celkovou zaměstnanost cizinců je možné vypočítat zhruba na 71,25 %. Konkrétně u Ukrajinců se dá vypočítat zaměstnanost 57,93%, u Vietnamců dokonce jen 55,17%. Údaje jsou však málo vypovídající vzhledem k nedostupnosti dat o počtu ilegálně pracujících apod.

¹⁰⁶ Scheu, H. Ch. (2011). *Migrace a kulturní konflikty*. Praha: Auditorium, s. 218.

V případě ztráty zaměstnání často nejsou schopni najít nové místo i kvůli jazykové a kulturní bariéře a zároveň jim často chybí prostředky k návratu do vlasti.

Jestli je v silách koncepčních vládních dokumentů a především multikulturních a interkulturních opatření v nich obsažených přispět nějakým způsobem ke změně těchto problematických oblastí, se pokusí naznačit následující závěrečná kapitola práce.

3. Politika multikulturalismu a interkulturalismu v koncepcích integrace českých vlád

České vlády se problematikou přistěhovalců i romského obyvatelstva jako menšin ve společnosti postupně především po roce 1999 věnovaly v několika koncepčních dokumentech. V této kapitole budou v jednotlivých dostupných koncepcích přijatých od vzniku samostatného státu vládou České republiky identifikovány ty cíle a záměry, které jsou v souladu s politikou multikulturalismu a interkulturalismu navrženou v první kapitole této práce. Následně bude analyticky posouzeno, zda tyto cíle a záměry nějakým způsobem reagují na problémy, s nimiž se příslušné menšiny v České republice potýkají podle druhé kapitoly této práce. Nejprve budou takto analyzovány koncepce integrace cizinců, poté koncepce integrace romského obyvatelstva.

3.1 Koncepce integrace cizinců

První vládou přijatá *Koncepce integrace cizinců na území České republiky z roku 2000* (dále jen „*Koncepce 2000*“) ¹⁰⁷ vychází ze „*Zásad*“ formulovaných o rok dříve. ¹⁰⁸ Zaměřuje se na legálně a dlouhodobě usazené cizince a podporuje boj proti nelegální migraci. Jako cíl si stanovuje vytvoření podmínek rozvoje dobrých vztahů mezi komunitami.

Zásady koncepce integrace cizinců na území České republiky v podstatě ve všech bodech vyhovují výše vymezenému pojetí politiky multikulturalismu a interkulturalismu. Důraz je kladen na principy rovného přístupu a rovných příležitostí, na prospěšnost imigračních komunit pro obohacení společnosti i na všestranné uznání potřeby chránit přístup cizinců k základním lidským právům a svobodám, což zahrnuje

¹⁰⁷ Koncepce integrace cizinců na území České republiky přijatá vládním usnesením č. 1266 ze dne 11. prosince 2000.

¹⁰⁸ Zásady koncepce integrace cizinců na území České republiky přijaté vládním usnesením č. 689 ze dne 7. července 1999.

politická, hospodářská, sociální i kulturní práva. Ohledně kulturních práv „Zásady“ explicitně deklarují zaručení možnosti svobodně udržovat vlastní identitu. Za interkulturní lze považovat zásadu č. 3, která zohledňuje požadavek dobrých vztahů nejen mezi imigračními komunitami a domácím obyvatelstvem, ale také mezi imigračními komunitami vzájemně. Stát podle dokumentu přebírá odpovědnost za vytváření podmínek umožňujících spravedlivou participaci cizinců, deklarován je aktivní přístup vlády a společnosti k odstranění diskriminace a rozvíjení pocitu sounáležitosti. Dále je stanoveno, že vláda podporuje nevládní organizace a sdružení imigrantů, které budou integraci napomáhat, stejně jako vytváření reálného mediálního obrazu o situaci komunit.

V „Koncepci 2000“ byly označeny čtyři hlavní cíle. První se týká ochrany práv přistěhovalců, zaručení rovnosti přístupu a příležitostí a přibližování postavení legálně a dlouhodobě usdlých cizinců k postavení státních občanů. Druhým cílem je ovlivnění a usměrnění tvorby podmínek pro integraci a zajištění přiměřené státní kontroly nad průběhem. Dále je cílem snaha vytvořit koordinační, organizační, administrativní, ekonomické a metodické podmínky pro realizaci „Zásad“ zainteresovanými institucemi. A nakonec podpora boje proti nelegální migraci a souvisejícím nelegálním aktivitám, v důsledku také snižování rizik s migrací spojených.

Největší či nejlépe pozorovatelný dopad v praxi měla podle zprávy o realizaci koncepce integrace cizinců v roce 2004 podpora projektů nestátních neziskových organizací.¹⁰⁹ Projekty byly realizovány ve vzdělávací, informační, kulturní i antidiskriminační oblasti, ale také v sociálním a psychologickém poradenství apod. V souladu s koncepcí byly vypracovány *Zásady koncepce výběru a zpracování statistických údajů spojených s migrací a integrací cizinců na území České republiky*,¹¹⁰ což naplňuje další požadavek multikulturní a interkulturní politiky. Vesměs se tak dá hovořit o souladu politiky multikulturalismu a interkulturalismu a „Koncepce 2000“.

Ta byla také podle některých dalších autorů formulována jako multikulturní koncepce integrace komunit s důrazem na uznání komunit a jejich práv. Vláda byla při jejím vytváření ovlivněna diskursem Rady Evropy.¹¹¹ Za problém dokumentů je považována celková obecnost a vágnost a nedostatečné soustředění na sociální

¹⁰⁹ Realizace Koncepce integrace cizinců do konce roku 2004 přijatá ve vládním usnesení č. 5 ze dne 5. ledna 2005.

¹¹⁰ Realizace Koncepce integrace cizinců do konce roku 2004, s. 5.

¹¹¹ Baršová, A.; Barša, P. (2005). *Přistěhovalectví a liberální stát*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, s. 234.

integraci.¹¹² Koncepce řešila především otázku rozdělení odpovědnosti a kompetencí jednotlivých resortů za přípravu projektů. Ačkoliv tedy „*Koncepce 2000*“ může být považována mimo jiné za multikulturní a interkulturní a ačkoliv ve svých hlavních cílech reaguje na některé problémy imigrantů (ilegalita v pobytu, ilegální praktiky na trhu práce, podpora rovnosti přístupu a příležitostí), těžko vyvozovat, že by už v tomto dokumentu politika multikulturalismu a interkulturalismu napomáhala postavení těchto menšin. Určitě však „*Koncepce 2000*“ dodnes hraje roli jako iniciační prvek a jako základ pro další integrační politiky.

Základní multikulturní směřování změnil příklon ke strukturám Evropské unie, v jejímž kánonu převažovala tendence individuální občanské integrace.¹¹³ Na základě toho lze posuzovat „*Aktualizovanou koncepci*“ z roku 2005.¹¹⁴ Ta už staví na *Společných základních principech politiky integrace přistěhovalců v Evropské unii*.¹¹⁵ Evropské zásady více zdůrazňují „domácí“ evropské hodnoty a nutnost, aby imigranti znali jazyk, historii a instituce hostitelských států. V rámci integrace přistěhovalců se soustředí primárně na sociálně-ekonomický aspekt. Tento důraz na jednotlivce v integraci do společnosti není rozporný s principy multikulturní integrace, pouze se zaměřuje více na ochranu soudržnosti majoritních společností. Za mechanismus integrace jsou však považovány časté interakce mezi přistěhovalci a státními občany, tudíž také interkulturní akcent je zde zřetelný.

„*Aktualizovaná Koncepce 2005*“ překonává svou předchůdkyni ve vymezení prioritních oblastí integrace cizinců. Zatímco „*Koncepce 2000*“ se soustředila spíše na zajištění práv cizinců prostřednictvím mainstreamingu,¹¹⁶ zde je definována skupina opatření, která by přímo měla eliminovat znevýhodnění přistěhovalců. Dalo by se proto už hovořit o přímo vytvářené multikulturní a interkulturní politice. Od multikulturní integrace se nicméně aktualizace z roku 2005 odklání pojmáním cizinců jako jednotlivců, členů společnosti a nikoliv jako příslušníků určité komunity. Přesto v ní lze najít některé konkrétní styčné body s politikou multikulturalismu a interkulturalismu.

Především se zde hovoří o potřebě namíření opatření napomáhajících integraci také vůči většinové společnosti. Mezi čtyřmi klíčovými předpoklady úspěšné integrace

¹¹² Drbohlav, D. (2010). *Migrace a (i)migranti v Česku*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 83.

¹¹³ Baršová, A.; Barša, P. (2005). *Přistěhovalectví a liberální stát*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, s. 234.

¹¹⁴ Aktualizace Koncepce integrace cizinců schválená vládním usnesením č. 126 ze dne 8. února 2006.

¹¹⁵ Společné základní principy politiky integrace v Evropské unii přijaté Radou Evropské unie jako dokument č. 14615/04 dne 19. listopadu 2004.

¹¹⁶ Metoda, kdy při tvorbě a revizi jiných politik a právních úprav byly zohledňovány dopady přijímaných opatření na integraci cizinců.

imigranta pak „Aktualizovaná Koncepce 2005“ uvádí znalost českého jazyka, ekonomickou soběstačnost přistěhovalce, jeho schopnost orientace ve společnosti a nakonec kontakty a vazby na členy většinové společnosti. V rámci opatření pro naplnění každého předpokladu pak lze najít taktéž multikulturní či interkulturní požadavky. Dokumentem se prolíná potřeba vzájemného uznání ze strany integrovaného i majority třeba v otázce podpory všestranné informovanosti o multietnickém charakteru společnosti. Ačkoliv zde chybí akcentace partikulárních identit či myšlenka duální identity přistěhovalců a především je vyžadována identifikace imigranta s hodnotami hostitelského státu, nejedná se o asimilacionistický postup. Podporováno je zde sdružování imigrantů a deklarována potřeba zjednodušit přístup přistěhovalců k angažovanosti v občanské společnosti. Výslovně multikulturní a interkulturní přístup je pak zvolen v otázce výchovy a vzdělávání na základních školách, ale také u pracovníků veřejné správy. Hlavní cíle koncepce integrace se zde nemění, reagují nadále na problémy, které byly pro přistěhovalce označeny jako zásadní samozřejmě včetně problému jazykové a kulturní bariéry.

Opětovně Vláda ČR aktualizovala koncepci integrace cizinců v roce 2011, kdy byl vydán dokument s doplňujícím názvem „Společné soužití“.¹¹⁷ Novinkou je v této aktualizaci koncepce posun integračních opatření již do fáze, kdy se potenciální imigrant teprve chystá do České republiky přicestovat, a sice v podobě předodjezdových informačních „balíčků“. Dále je zvláštní pozornost nově věnována druhé generaci cizinců, ženám a také cizineckým rodinám jako celkům. Novým prvkem je také plánovaná limitovaná odpovídající povinnost dosud dobrovolného zapojení cizinců do integrace v podobě povinnosti absolvování určitých adaptačně-integračních kurzů. Teprve na konkrétní realizaci těchto kurzů pak záleží, zda se dá tato inovace považovat za souznící s politikou multikulturalismu a interkulturalismu, od základních principů vyznačených už v „Zásadách“ z roku 1999 by však ani v těchto inovacích nemělo být upuštěno.

Ve *Společném soužití* se jednotlivé oblasti a priority integrační politiky v porovnání s „Aktualizovanou koncepcí 2005“ příliš nemění. Opět se jedná o orientaci v novém prostředí, jazykovou znalost, sociálně-ekonomickou soběstačnost a dostatečnou informovanost, vynechán není ani důraz na otevřenost a vstřícnost majoritní společnosti.

¹¹⁷ Aktualizovaná Koncepce integrace cizinců Společné soužití schválená vládním usnesením č. 99 ze dne 9. února 2011.

Větší důraz je v zatím poslední aktualizaci kladen především na aktivní roli místní samosprávy.

3.2 **Koncepce integrace romského obyvatelstva**

V oblasti integrace romského obyvatelstva vydaly české vlády první tak nazvanou a ucelenou koncepci v roce 2000. Koncepce byla dále aktualizována v letech 2002–2005. V roce 2006 byly vládou schváleny *Zásady dlouhodobé Koncepce romské integrace do roku 2025*. Zatím poslední koncepcí byla schválena na léta 2010–2013, další by měla být schválena na období 2014–2020.

Dokument z roku 2000 nese název *Koncepce politiky vlády vůči příslušníkům romské komunity, napomáhající jejich integraci do společnosti*.¹¹⁸ Vláda v ní považuje „integraci Romů jako etnické menšiny do české společnosti (...) za naléhavou.“ Upozorňuje však, že „většina českých občanů je schopna a ochotna Romy přijmout mezi sebe, pokud se většinou přizpůsobí a splynou s ní.“ Koncepce dále uvádí, že by bylo „politováníhodné“, kdyby se asimilace stala řešením pro všechny Romy, ačkoliv může být řešením pro jednotlivce. Dále následuje formulace, že kulturní a jazykové počeštění Romů by bylo kulturní ztrátou celé české společnosti.

Charakter těchto formulací je rozporný. Na jednom místě se hovoří o možné kulturní ztrátě celé české společnosti, tedy společnosti, kterou tvoří také česká národnostní většina a romská menšina. Jindy však z textu koncepce vyplývá například oddělení českých občanů a Romů jako dvou různých skupin. Takový přístup se blíží něčemu, co by bylo možné nazvat multikulturalismus segregace, v němž sehrává úlohu uznání určité menšinové skupiny ve společnosti, ale chybí rozměr univerzální sdílené identity obyvatelstva napříč etnickými skupinami.

V dalších bodech koncepce je zdůrazňován „respekt k romství“, k zvláštním tradicím a kultuře. Hlavním cílem je bezkonfliktní soužití romských komunit s ostatní společností, k čemuž má napomoci několik cílů dílčích. Dá se říci, že celkový přístup koncepce je spíše jednostranný. Na většinovou společnost je kladen pouze požadavek odstranění diskriminace a vytvoření tolerantního prostředí bez předsudků. Ostatní body se zaměřují na romské obyvatelstvo, ať už jde o zajištění jeho bezpečnosti, překonávání handicapu ve vzdělání a kvalifikaci, sociální povznesení komunity, zajištění rozvoje kultury a jazyka nebo o podporu vzniku romské reprezentace.

¹¹⁸ Koncepce politiky vlády vůči příslušníkům romské komunity, napomáhající jejich integraci do společnosti schválená vládním usnesením č. 599 ze dne 14. června 2000.

Koncepce se i v dalších bodech soustředí především na zachování romské kultury a odstraňování vyloučení romského obyvatelstva. Ve smyslu výše formulované politiky multikulturalismu a interkulturalismu v ní lze identifikovat jen dílčí společné body. Důležitá je v tomto ohledu například tendence k politice, „*jejíž důsledná aplikace povede k nápravě pochybení a křivd způsobených staletými diskriminace i chybnou politikou vlád minulých.*“ Pokud je tato myšlenka dostatečně rozpracována v rámci multikulturní výchovy a vzdělávání, pak může přispět k eliminaci všech aspektů vyloučení Romů z české společnosti.

Problematické je v koncepci především označování romského obyvatelstva jako romské komunity, která by měla generovat nějakou demokratickou reprezentaci. Jak bylo zmíněno výše, taková představa je přinejmenším komplikovaná. Na této představě založená snaha o odstranění občansko-politického vyloučení tak směřuje k nižší efektivitě. Koncepce se jinak v rámci podpory romské kultury snaží propagovat překonání kulturního vyloučení, za multikulturní a interkulturní politiku lze také považovat tzv. vyrovnávací akce v oblasti vzdělávání, rekvalifikace, zaměstnanosti a bydlení. Bez dostatečného důrazu na informovanost, vzdělávání a výchovu směrem k většinové společnosti však vedou vyrovnávací akce vůči jedné zvláštní skupině obyvatel České republiky spíše k dalšímu vyloučení.

Třetí aktualizace koncepce¹¹⁹ z roku 2004 je částečně zlomovou, když odráží dopady dokončené reformy veřejné správy, závěry *Společného memoranda o sociálním začleňování* a také očekávaný vývoj v oblasti sociálního začleňování po vstupu do Evropské unie.¹²⁰ Aktualizace koncepce výslovně stanovuje tři perspektivy, z nichž se k „*řešení romských záležitostí*“ přistupuje. První perspektiva lidských práv cílí na to, aby všichni občané České republiky, „*tedy i Romové*“, měli zajištěno užívání všech individuálních práv. Druhá perspektiva je národnostní, opírá se o zákon o právech příslušníků národnostních menšin. Třetí perspektiva je sociokulturní a zabývá se širším pojetím romského obyvatelstva, než je pojetí národnostní.

Právě důraz na sociokulturní pohled, který se zaměřuje na společenský i etnický aspekt vyloučení vedoucí také k symbolické exkluzi, je v koncepci zásadní. Snoubí se v něm uznání zvláštní identity romského obyvatelstva a převažujícího zvláštního postavení do značné míry se překrývající skupiny obyvatel v české společnosti.

¹¹⁹ Třetí revize Koncepce romské integrace přijatá vládním usnesením č. 607 ze dne 16. června 2004.

¹²⁰ Dokument, jímž se země kandidující na vstup do EU zapojily do unijní strategie sociálního začleňování. Viz usnesení vlády č. 1241 ze dne 10. prosince 2003.

Formulace, které se zabývají nebezpečím ztráty romské identity a oslabení multikulturality v české společnosti, jsou v aktualizované koncepci důraznější. „*Ztráta romské identity, kultury a jazyka nesmí představovat podmínku začlenění Romů do české společnosti.*“ Základní cíle a směřování třetí aktualizace koncepce romské integrace zásadním způsobem nemění. Pouze v dílčích opatřeních se například více zdůrazňuje role multikulturních vzdělávacích programů, asistentů na školách s romskými žáky, deklarována je také třeba větší pozornost problémům romských žen.

Nové impulzy do koncepce přineslo schválení národních akčních plánů v souvislosti s přijetím programu *Dekády romské inkluze na období 2005–2015*.¹²¹ Tato mezinárodní iniciativa několika evropských států zdůraznila mezinárodní kontext problému vyloučení romského obyvatelstva. Aktualizace koncepce z roku 2005 také v reakci na toto uznání všestranné exkluze romské minority přináší k dosavadním prioritním cílům explicitně zastavení vzniku a šíření vyloučených romských enkláv.¹²²

Skutečný posun v chápání romského obyvatelstva přinesly až *Zásady dlouhodobé Koncepce romské integrace do roku 2025*.¹²³ Romové jsou zde poprvé označeni za integrační součást české společnosti. Tento krok překonává dosavadní do jisté míry segregační rétoriku v koncepčních dokumentech. Podpora vytváření tolerantního prostředí bez předsudků je zde hned v druhém bodě postavena jako základ pro integrační politiku. Zásada č. 4 hovoří o „vícevrstevné identitě Romů“, otevírá se tedy prostor pro interkulturní pojetí identity, v níž se bude snoubit tendence k romské tradici a kultuře a respekt k tradici a kultuře většinové společnosti z pohledu minority. Cílem integrační politiky by mělo být dosáhnout do roku 2025 takového zlepšení sociální situace romského obyvatelstva, aby již nebylo zapotřebí tzv. vyrovnávacích postupů a aby dílčí problémy bylo možné řešit „v rámci ‚mainstreamových‘ politik v jednotlivých sektorech.“ Politika tedy od otevřeně multikulturních postupů směřuje k dosažení multikulturní společnosti, v níž nebude zapotřebí specifických opatření zacílených na určité skupiny obyvatel. Součástí těchto zásad je také součást politiky multikulturalismu a interkulturalismu ve smyslu podpory monitoringu a účelného sběru dat o situaci příslušníků menšiny.

¹²¹ Česká republika přistoupila k Dekádě romské inkluze vládním usnesením č. 136 ze dne 26. ledna 2005.

¹²² Čtvrtá revize Koncepce romské integrace přijatá vládním usnesením č. 532 ze dne 4. května 2005.

¹²³ Zásady dlouhodobé koncepce romské integrace do roku 2025 přijaté vládním usnesením č. 393 ze dne 12. dubna 2006.

Z hlediska politiky multikulturalismu a interkulturalismu může být nedostatkem dosavadních koncepcí nedostatečné zacílení na aktivitu a otevřenost většinové společnosti v procesu integrace Romů. *Zásady dlouhodobé Koncepce romské integrace do roku 2025* zdůrazňují aktivaci příslušníků romských komunit.¹²⁴ Stejně tak *Koncepce romské integrace na období 2010–2013*,¹²⁵ která v ohledu základních východisek a cílů nezaznamenala zásadní posun oproti koncepcím dosavadním, hovoří o potřebě maximálního zapojení Romů do řešení integračních problémů. V dokumentech často rezonuje nutnost podpory romských organizací a sdružení. Bylo by ale taktéž žádoucí přímo deklarovat podporu programům na otevírání současné většinové společnosti a větší podporu informovanosti majority o historii romského obyvatelstva a příčinách současného stavu vyloučení, mezi nimiž jsou do značné míry přítomna různá pochybení ze strany většiny.

¹²⁴ Používání výrazu romské komunity v koncepčních dokumentech postupně nahrazuje jednotící sousloví romská komunita v rámci vytlačení představy vnitřní soudržnosti romského obyvatelstva. Viz Jakoubek, M.; Budilová L. (2008). *Romové a cikáni*. Voznice: Leda, s. 198.

¹²⁵ Koncepce romské integrace na období 2010–2013 přijatá vládním usnesením č. 1572 ze dne 21. prosince 2009.

Závěr

V úvodu tohoto textu byla stanovena takto formulovaná otázka, na niž by měla bakalářská práce odpovědět: Může multikulturní a interkulturní politika napomoci řešení problémů, s nimiž se etnické menšiny na území České republiky potýkají? Ačkoliv by všechny kapitoly snesly výrazné rozšíření a stále by nenabídly kompletní pohled na problematiku, cíl této práce byl naplněn následujícím postupem.

Nejprve bylo nutné vymezit, co se rozumí pod souslovím multikulturní a interkulturní politika. Na základě různých teorií mnoha autorů, kteří se touto problematikou zabývali a zabývají, byla vytvořena syntéza multikulturalistických a interkulturalistických politických teorií. Ve výsledku této syntézy jsou zahrnuta základní východiska současného multikulturního a interkulturního myšlení, základní předpoklady, za nichž může být takto nazvaná politika uplatňována a návrhy politických kroků, s nimiž by měla být konkrétní politická opatření napomáhající řešení problémů multikulturní společnosti v souladu. Vznikl tak určitý model politiky multikulturalismu a interkulturalismu, který následně posloužil jako podklad pro zkoumání možností takto formulované politiky v prostředí České republiky. Tento model se v souladu se současným diskursem blíží spíše liberálnímu pojetí multikulturalismu než komunitaristickému a je pro něj základní, že principy multikulturalismu a interkulturalismu jsou v něm považovány za slučitelné a potenciálně spolupracující.

Přijatelnost takového nakládání s dvěma ústředními koncepcemi se opírá o předpoklad, že multikulturalismus ani interkulturalismus nejsou v českém prostředí tolik zatížené či stigmatizované jako v jiných regionech, v nichž by kvůli bohatší historii práce s těmito pojmy nebylo jejich sloučení možné.

Druhá část práce představuje pokus o prověření toho, zda by politika multikulturalismu a interkulturalismu mohla napomoci řešení problémů etnických menšin na území České republiky. V druhé kapitole byla za tím účelem nejprve načrtnuta tuzemská debata o multikulturalismu a multikulturní společnosti, její hlavní předměty a názorové směry. Z dostupných statistických údajů a výzkumů je možné vyvodit, že multikulturní charakter české společnosti bude posilovat s nárůstem počtu cizinců žijících, usazujících se a zakládajících rodiny na území státu. Proto je zapotřebí se opětovně zabývat problémy, s nimiž se potýkají etnické menšiny v české společnosti.

Za největší problém vládou uznaných národnostních menšin bylo označeno snižování státní finanční podpory jejich organizacím. Samotné uznání národnostních

menšin, akceptace jejich požadavků v rámci rady vlády pro národnostní menšiny a pokračování dotačních programů však lze považovat společně s další péčí o jejich zájmy za určitý základ politiky multikulturalismu a interkulturalismu. Ten je sice třeba průběžně hodnotit a vylepšovat, ale přesto reaguje na dílčí problémy těchto minorit. S největší hrozbou vyloučení z české společnosti se potýkají další etnické skupiny, a sice skupiny imigrantů a Romové. Největším společným problémem pro imigrantské skupiny je kulturní a jazyková bariéra, způsobující nezřídka neschopnost vymanit se z uzavřených národnostních struktur. Toto hrozící vyloučení je spojeno také s ilegálními praktikami na trhu práce, způsobujícími často zaměstnávání za minimum prostředků a ve špatných podmínkách. Základním problémem je také restriktivní legislativa státu, která má často za důsledek ilegální pobyt přistěhovalců.

V případě romského obyvatelstva je možné považovat za největší problém všestranné vyloučení z české společnosti. Romové se prakticky neúčastní na občansko-politickém životě založeném na moderním pojetí společnosti. Stále se nedaří překonat kulturní propast mezi českou majoritou a tzv. romskými komunitami. A především každodenně bojují se sociálně-ekonomickým vyloučením a životem v chudobě. Z toho všeho vyplývá nepochopení mezi touto minoritou a většinou v české společnosti, což někdy vede až k násilným projevům. Exkluze se navíc projevuje i geograficky, dochází ke vzniku uzavřených „enkláv“ nežádoucích pro soudržnost obyvatelstva státu.

V návaznosti na tuto stručnou a zjednodušenou identifikaci hlavních problémů byly ve třetí kapitole analyzovány vládní koncepční dokumenty, zabývající se integrací cizinců a Romů na území České republiky.

V případě integrace cizinců byly prověřeny *Zásady koncepce integrace cizinců na území České republiky z roku 1999*, *Koncepce integrace cizinců na území České republiky z roku 2000* a aktualizace této „Koncepce“ z let 2005 a 2011. V prvních dvou dokumentech lze hovořit o multikulturním kánonu, který však málo přispíval k řešení problémů přistěhovaleckých menšin. Koncepce totiž v prvním znění přinášela minimum konkrétních opatření. Aktualizace Koncepce pak přinesly rétoriku, která méně vyhovuje multikulturní teorii integrace, není však v rozporu s politikou multikulturalismu a interkulturalismu navrženou touto prací. S cizinci se sice nakládá jako s jedinci bez zvláštního ohledu na jejich skupinovou příslušnost, přesto se však dokumenty prolíná potřeba vzájemného uznání, informovanosti minorit i majority, podpora sdružování přistěhovalců a v aktualizaci z roku 2011 také výslovně podpora adaptačně-integračních kurzů, které by měly bez asimilační tendence podpořit imigranty v jejich aktivitě na

území České republiky. Obě aktualizace „*Koncepce*“ navrhuje opatření prolamující jazykovou a kulturní bariéru. Zaměřují se také mimo jiné na vymýcení ilegality pobytu i na trhu práce, v tomto ohledu však opatření souzní s politikou multikulturalismu a interkulturalismu vidět nelze snad s výjimkou snahy o vstřícný kompletní informační servis pro přistěhovalce ještě před momentem příjezdu do státu.

Co se týče koncepcí romské integrace, analýze byly podrobeny *Koncepce politiky vlády vůči příslušníkům romské komunity* z roku 2000, její aktualizace především z let 2004 a 2005, dále *Zásady dlouhodobé koncepce romské integrace do roku 2025* a také zatím poslední *Koncepce romské integrace na období 2010-2013*. První dokument z roku 2000 sice propaguje nutnost zachování romské kultury a uvádí také potřebu nápravy křivd spáchaných vůči minoritě v minulosti, dal by se proto považovat za multikulturalistický. Jde zde ale spíše o multikulturalismus segregace. První koncepce navíc přistupuje k problému dost obecně a jednostranně, romské obyvatelstvo považuje za komunitu, po které je vyžadována větší aktivita. Politiku multikulturalismu a interkulturalismu zde tedy je možné pozorovat jen místy v jednotlivostech. O zásadním posunu nelze hovořit ani u aktualizací do roku 2005 včetně. Zlom přináší *Zásady dlouhodobé Koncepce do roku 2025*, v nichž se podařilo překonat segreganční rétoriku. Zdůrazňována je romská identita v podstatě v interkulturalistickém slova smyslu a tolerantní prostředí je v těchto zásadách postaveno jako úplný základ úspěšné integrace, což představuje apel také na většinovou společnost. Ten by ovšem měl být ještě zřetelnější, stejně jako by měl být pro lepší naplnění politiky multikulturalismu a interkulturalismu silnější akcent na informovanost majority a na pochopení a zohlednění rozmanitosti tzv. romských komunit. V řešení problémů se jednotlivé koncepce romské integrace snaží předestřít opatření pro překonání exkluze romského obyvatelstva z české společnosti a od přijetí *Zásad dlouhodobé Koncepce do roku 2025* se lze vyhodnotit, že jsou tyto kroky v souladu s politikou multikulturalismu a interkulturalismu, ačkoliv se s ní přesně neshodují.

Je tedy možné říci, že takto nazvaná a vymezená politika vzhledem k předchozím závěrům určitě hraje a musí hrát roli při řešení problémů etnických menšin na území České republiky. Při důsledné aplikaci navíc má potenciál přinést dílčí řešení. V otázkách strukturální chudoby a vyloučení jistě nemá kapacitu vyřešit veškeré problémy sama o sobě, ovšem pokud je cílem liberálně-demokratické české společnosti chránit základní práva jednotlivců a příslušníků etnických menšin, je (a do budoucna bude) třeba etnicitu či v širším slova smyslu kulturní příslušnost jednoznačně uznávat.

Summary

The main aim of this bachelor's thesis is to show whether the multiculturalism and interculturalism policy, which is specifically defined by the thesis, is able to support the solution of problems that ethnic minorities in the Czech Republic deal with. Mostly an analytical approach is chosen to conclude it. First part of the thesis defines a model of the policy, which combines principles of both multicultural and intercultural concepts. The model, which reflects temporary discourse, is to a certain degree a synthesis of liberal multiculturalism and interculturalism. Second part of the thesis shows that there is certain capacity for multiculturalism and interculturalism policy in Czech society. Especially immigrant minorities and Roma minority can feel disadvantaged. These minorities are on the edge of the society above all because of the cultural exclusion. They also share difficulties in an approach to job opportunities and are excluded from the political life. Romani people are particularly often a target of discrimination. In the third part of the thesis the concepts of immigrant and Roma integration adopted by Czech government are analyzed. It is pointed out that it contains quite a lot of principles that it has in common with the multiculturalism and interculturalism policy. To conclude, this policy evidently has to be one part of dealing with the problems of the ethnic minorities. The ethnic or cultural identity has to be preserved in a way the policy model specifies to really protect the human rights of the minorities.

Zdroje

Použitá literatura

BARRY, Brian. *Culture & equality: An egalitarian critique of multiculturalism*. 1. vyd. Cambridge, UK: Polity Press, 2001. 399 s. ISBN 0-7456-2227-5.

BARŠA, Pavel. *Politická teorie multikulturalismu*. 2. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2003. 347 s. ISBN 80-85959-47-x.

BARŠOVÁ, Andrea; BARŠA, Pavel. *Přistěhovalectví a liberální stát: Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2005. 308 s. ISBN 80-210-3875-6.

CUPERUS, Rene; DUFFEK, Karl A.; KANDEL, Johannes. *The challenge of diversity: European social democracy facing migration, integration, and multiculturalism*. 1. vyd. Innsbruck: Studien Verlag, 2003. 332 s. ISBN 3-7065-1910-0.

DRBOHLAV, Dušan. *Migrace a (i)migranti v Česku: Kdo jsme, odkud přicházíme, kam jdeme?* 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010. 207 s. ISBN 978-80-7419-039-1.

GAJDUŠKOVÁ, Tereza. *Multikulturalismus v České republice*. Brno, 2011. 37 s. Bakalářská práce (Bc.) Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Katedra sociologie. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Michal Vašečka, PhD.

HIRT, Tomáš a Marek JAKOUBEK. *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit: (Antropologická perspektiva)*. 1. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005. 279 s. ISBN 80-86898-22-9.

HON, Matěj. *Možnosti politické participace romské menšiny v České republice*. Praha, 2012. 45 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií. Katedra politologie. Vedoucí bakalářské práce Prof. PhDr. Blanka Říhová, CSc.

JAKOUBEK, Marek; BUDILOVÁ, Lenka. *Romové a cikáni*. 1. vyd. Voznice: Leda, s. 185, 2008. 342 s. ISBN 978-80-7335-119-9.

KELLY, Paul. *Multiculturalism reconsidered: 'Culture and equality' and its critics*. 1. vyd. Cambridge: Polity Press, 2002. 243 s. ISBN 0-7456-2793-5.

KYMLICKA, Will. *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. 2. vyd. Oxford: Oxford University Press, 1996. 290 s. ISBN 9780198290919.

KYMLICKA, Will. *Multicultural odysseys: Navigating the new international politics of diversity*. 1. vyd. Oxford: Oxford University Press, 2007. 374 s. ISBN 0-19-928040-1.

LADEN, Anthony Simon; OWEN, David. *Multiculturalism and political theory*. 1. vyd. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. 419 s. ISBN 978-0-521-85450-4.

MARADA, Radim. *Etnická různost a občanská jednota*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2006. 310 s. ISBN 80-7325-111-6.

NAJMANOVÁ, Sandra. *Problematika integrace cizinců v ČR*. Praha, 2010. 72 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Katedra sociální práce. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Kazimír Večerka, CSc.

NOSKOVÁ, Helena.; BEDNAŘÍK, Petr. *Národnostní menšiny, multikulturalita, vzdělávání*. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2010. 238 s. ISBN 978-80-7285-129-4.

PAREKH, Bhikhu C. *Rethinking multiculturalism: Cultural diversity and political theory*. 2. vyd. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006. 409 s. ISBN 1-4039-4453-9.

PENAS IBÁÑEZ, Beatriz; LÓPEZ SÁENZ, Ma Carmen. *Interculturalism: Between identity and diversity*. 1. vyd. Bern: Peter Lang AG, 2006. 267 s. ISBN 3-03910-772-0.

PETERSSON, Bo a Katharine TYLER. *Majority cultures and the everyday practices of ethnic difference: Whose house is this?* 1. vyd. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2008. 245 s. ISBN 978-0-230-50748-7.

TAYLOR, Charles. *Zkoumání politiky uznání: Multikulturalismus*. 2. vyd. Praha: Epoque, 2004. 191 s. ISBN 80-86328-64-3.

SARTORI, Giovanni. *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci: Esej o multietnické společnosti*. 2. vyd. Praha: Dokořán, 2011. 146 s. ISBN 978-80-7363-380-6.

SCHEU, Harald Christian. *Migrace a kulturní konflikty*. 2. vyd. Praha: Auditorium, 2011. 322 s. ISBN 978-80-87284-07-0.

ŠIŠKOVÁ, Tatjana. *Menšiny a migranti v České republice: my a oni v multikulturní společnosti 21. století*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 188 s. ISBN 80-7178-648-9.

Periodické zdroje

BOUCHARD, Gérard. (2010/2011). What is interculturalism? *McGill Law Journal*, roč. 56, č. 2, s. 435-468.

KALIBOVÁ, Květa. (2008). Kolik Romů žije v Česku? *Geografické rozhledy*, roč. 17, č. 4, s. 8-9.

KYMLICKA, Will. (2003). Multicultural states and intercultural citizens. *Theory and research in education*, roč. 1, č. 2, s. 147-169.

MODOOD, Tariq; MEER, Nasar. (2011). How does interculturalism contrast with multiculturalism. *Journal of intercultural studies*, roč. 32, č. 1, s. 1-22.

MODOOD, Tariq; MEER, Nasar. (2013). Interculturalism, multiculturalism, or both? *EUI RSC AS Policy Papers*, roč. 18, č. 18, s. 1-8.

ZAPATA-BARRERO, Ricard. (2013). The three strands of intercultural policies: A comprehensive view. *GRITIM-UPF Working Paper Series*, roč. 5, č. 3 (17), s. 32.

Elektronické a další zdroje

Aktuálně.cz. *Protiromské demonstrace*. Aktuálně.cz [online]. 2013, dostupné 1. 12. 2013 z www: <<http://wiki.aktualne.centrum.cz/protiromske-demonstrace/>>.

CANTLE, Ted. *About interculturalism*. TedCantle [online]. Dostupné 1. 12. 2013 z www: <<http://tedcantle.co.uk/resources-and-publications/about-interculturalism/>>.

ČANĚK, Marek; GRILL, Jan. *Historie a současnost českého multikulturalismu. Rozhovor s Pavlem Baršou*. Migraceonline.cz [online]. 2005, dostupné 1. 12. 2013 z www: <<http://www.migraceonline.cz/cz/e-knihovna/historie-a-soucasnost-ceskeho-multikulturalismu-rozhovor-s-pavlem-barsou>>.

DOLEŽALOVÁ, Alice. *Záznam z diskuze „Vztah české společnosti k cizincům po 20 letech demokracie“*. Migraceonline.cz [online]. 2009, dostupné 1. 12. 2013 z www: <<http://www.migraceonline.cz/cz/e-knihovna/zaznam-z-diskuze-vztah-ceske-spolecnosti-k-cizincum-po-20-letech-demokracie>>.

DRBOHLAV, Dušan; LUPTÁK, Milan; JANSKÁ, Eva; BOHUSLAVOVÁ, Jaroslava. *Ruská komunita v České republice. Cizinci v České republice* [online]. 2005, dostupné 1. 12. 2013 z www: <<http://www.cizinci.cz/clanek.php?lg=1&id=129>>.

Idnes.cz. *S rasismem mají v Unii nejvíce zkušenosti čeští Romové, ukázal průzkum.*

Idnes.cz [online]. 2012, dostupné 1. 12. 2013 z www:

<http://zpravy.idnes.cz/cesti-romove-si-v-pruzkumu-stezuji-na-rasismus-f52-/zahranicni.aspx?c=A121128_161859_domaci_hro>.

JAMES, Malcolm. *Interculturalism: Theory and policy.* The Baring Foundation

[online]. 2008, dostupné 1. 12. 2013 z www: <<http://www.baringfoundation.org.uk/>>.

JAMES, Malcolm. *Interculturalism: Social policy and grassroots work.* The Baring

Foundation [online]. 2009, dostupné 1. 12. 2013 z www:

<<http://www.baringfoundation.org.uk/>>.

The Telegraph. *Nicolas Sarkozy declares multiculturalism had failed.* The Telegraph

[online]. 2011, dostupné 1. 12. 2013 z www:

<<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/france/8317497/Nicolas-Sarkozy-declares-multiculturalism-had-failed.html>>.

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Cizinci v ČR.* www.czso.cz [online]. 2013, dostupné

1. 12. 2013 z www: <http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/kapitola/ciz_pocet_cizincu>.

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Sčítání lidu, domů a bytů 2001.* www.czso.cz [online].

2003, dostupné 1. 12. 2013 z www:

<http://www.czso.cz/slodb2011/redakce.nsf/i/scitani_lidu_domu_a_bytu_v_roce_2001>.

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Sčítání lidu, domů a bytů 2011.* www.czso.cz [online].

2013, dostupné 1. 12. 2013 z www:

<<http://www.czso.cz/slodb2011/redakce.nsf/i/home>>.

Dokument č. 14615/04 přijatý Radou Evropské unie dne 19. listopadu 2004. Společné základní principy politiky integrace v Evropské unii.

MINISTERSTVO VNITRA ČR. *Cizinci s povoleným pobytem.* www.mvcr.cz [online].

2013, dostupné 1. 12. 2013 z www: <<http://www.mvcr.cz/clanek/cizinci-s-povolenym-pobytem.aspx>>.

POLICIE ČR. *Počty cizinců s povoleným pobytem na území ČR.* www.policie.cz

[online]. 2010, dostupné 1. 12. 2013 z www: <<http://www.policie.cz/clanek/statistiky-885151.aspx>>.

Usnesení vlády České republiky č. 689 ze dne 7. července 1999. Zásady koncepce integrace cizinců na území České republiky.

Usnesení vlády České republiky č. 1266 ze dne 11. prosince 2000. Koncepce integrace cizinců na území České republiky.

Usnesení vlády České republiky č. 5 ze dne 5. ledna 2005. Realizace koncepce integrace cizinců do konce roku 2004.

Usnesení vlády České republiky č. 126 ze dne 8. února 2006. Aktualizace Koncepce integrace cizinců.

Usnesení vlády České republiky č. 99 ze dne 9. února 2011. Aktualizovaná Koncepce integrace cizinců Společné soužití.

Usnesení vlády České republiky č. 599 ze dne 14. června 2000. Koncepce politiky vlády vůči příslušníkům romské komunity, napomáhající jejich integraci do společnosti.

Usnesení vlády České republiky č. 607 ze dne 16. června 2004. Třetí revize Koncepce romské integrace.

Usnesení vlády České republiky č. 1241 ze dne 10. prosince 2003. Společné memorandum o sociálním začleňování.

Usnesení vlády České republiky č. 136 ze dne 26. ledna 2005. Dekáda romské inkluze 2005-2015.

Usnesení vlády České republiky č. 532 ze dne 4. května 2005. Čtvrtá revize Koncepce romské integrace.

Usnesení vlády České republiky č. 393 ze dne 12. dubna 2006. Zásady dlouhodobé koncepce romské integrace do roku 2025.

Usnesení vlády České republiky č. 1572 ze dne 21. prosince 2009. Koncepce romské integrace na období 2010–2013.

Usnesení vlády České republiky č. 424 ze dne 8. června 2011. Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2010.

Usnesení vlády České republiky č. 578 ze dne 25. července 2012. Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2011.

Usnesení vlády České republiky č. 630 ze dne 14. srpna 2013. Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2012.

Zákon č. 40/1993 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství České republiky.

Zákon č. 325/1999 Sb., o azylu.

Zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky.

Zákon č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin.

Seznam zkratk

ČSÚ - Český statistický úřad

FF UK - Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

FF ZČU - Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

FSS MUNI - Fakulta sociální studií Masarykovy univerzity

FSV UK - Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze

MŠMT - Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy

PřF UK - Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze